

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΙΝΔΥΝΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ Ή ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ;»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΜΑΝΘΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑ

Επιβλέπων καθηγητής: Χουλιάρας Ιωάννης

ΒΟΛΟΣ, 2023

UNIVERSITY OF THESSALY

INTERDEPARTMENTAL POSTGRADUATE STUDIES PROGRAMME

“Advanced Technologies for Environmental Risk Management”

POSTGRADUATE MASTER THESIS

“ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT: COMPETITIVENESS OR SYNERGY?”

Postgraduate Student: Manthou Theodora

Supervisor: Chouliaras Ioannis

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί μια σημαντική πρόκληση σήμερα, καθώς επιδιώκει την εκπλήρωση των σημερινών απαιτήσεων χωρίς να διακινδυνεύει την προοπτική των ανθρώπων στο μέλλον να μπορούν να έχουν τις αντίστοιχες απαιτήσεις. Η βιώσιμη ανάπτυξη χρειάζεται τόσο τον ανταγωνισμό όσο και τη συνέργεια, ωστόσο οι μελέτες οι οποίες ασχολούνται με το συγκεκριμένο θέμα είναι περιορισμένες στη βιβλιογραφία. Συνεπώς, δημιουργείται ένα ερευνητικό κενό όσον αφορά τα αποτελέσματα του ανταγωνισμού και της συνέργειας στη βιώσιμη ανάπτυξη. Στόχος της παρούσας διπλωματικής διατριβής είναι να μελετήσει τον ρόλο του ανταγωνισμού και της συνέργειας στη βιώσιμη ανάπτυξη και ειδικότερα στην αποδοτική χρήση των φυσικών πόρων. Από τα δεδομένα της βιβλιογραφίας προέκυψε ότι ο ανταγωνισμός μπορεί να ωθήσει την καινοτομία για βιωσιμότητα αλλά και να οδηγήσει σε υπερεκμετάλλευση πόρων. Από την άλλη, η συνεργασία μεταξύ ανταγωνιστών για αποδοτικότερη χρήση πόρων μπορεί να ωφελήσει το περιβάλλον και τις επιχειρήσεις. Ο συνδυασμός συνεργασίας και ανταγωνισμού ενισχύει την καινοτομία, την αποδοτικότητα και τη βιωσιμότητα, αν και απαιτείται προσοχή στην ευκαιριακή συμπεριφορά. Συνεπώς, ο συνδυασμός συνεργασίας και υγιούς ανταγωνισμού μπορεί να αποτελέσει μοχλό για καινοτομία και βιώσιμη ανάπτυξη.

Λέξεις - κλειδιά: Ανταγωνισμός, συνέργεια, βιώσιμη ανάπτυξη, περιβάλλον, φυσικοί πόροι

ABSTRACT

Sustainable development is currently a significant challenge as it aims to fulfill the needs in the present while safeguarding the capacity of future ages to fulfill the same requirements. Sustainable development needs both competition and synergy, however, studies dealing with this topic are limited in the literature. Consequently, a research gap is created regarding the effects of competition and synergy on sustainable development. The goal of the current thesis is to discuss the role of competition and synergy in sustainable development and in particular in the structured use of natural resources. From the literature review it emerged that competition can drive innovation for sustainability but also lead to overexploitation of resources. On the other hand, cooperation between competitors for more structural and systematic exploitation of resources can benefit the environment and businesses. The fusion of competition as well as cooperation fosters innovation, efficiency and sustainability, although caution is required against opportunistic behavior. Therefore, the aforementioned fusion competition can be a driver for innovation and sustainable development.

Keywords: Competition, synergy, sustainable development, environment, natural resources

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
1.1	Εισαγωγικές έννοιες.....	7
1.2	Στόχοι μεταπτυχιακής διατριβής – ερευνητικά ερωτήματα	15
2.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	16
2.1	Περιβάλλον - Περιβαλλοντικά θέματα και προκλήσεις παγκοσμίως και στην Ελλάδα.....	16
2.2	Περιβαλλοντικές πολιτικές στην Ευρώπη.....	19
2.3.	Οικονομική Ανάπτυξη	21
3.	ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	29
3.1	Εξηγώντας τη σχέση ανάμεσα σε περιβάλλον και ανάπτυξη.....	29
3.2	Ρύπανση του περιβάλλοντος και ανάπτυξη	34
3.3	Περιβαλλοντική ανάπτυξη και ανταγωνισμός.....	35
3.4	Συνέργεια μεταξύ προστασίας του περιβάλλοντος και οικονομικής ανάπτυξης με σκοπό την ορθή αξιοποίηση των φυσικών πόρων.	38
3.5	Συζήτηση	49
4.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	51
5.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	52

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Εννοιολογική προσέγγιση των αποτελεσμάτων συνέργειας στην αειφόρο ανάπτυξη..... **Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.**

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Εικόνα 1.2.2.1. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης (Πηγή: <https://mahb.stanford.edu/blog/sustainable-competitiveness-model-results-potential-applications/>) 11

Εικόνα 1.2.3.1. Η έννοια της ανταγωνιστικότητας στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης (πηγή: <https://mahb.stanford.edu/blog/sustainable-competitiveness-model-results-potential-applications/>).....13

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

TFEU	Treaty of Functioning of the European Union
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
GVC	Global Value Chains
EKC	Environmental Kuznets Curve
ΔΚΚ	Διαχείριση Κινδύνων Καταστροφών

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης έχει καθιερωθεί σαν ένας βασικός τομέας μελέτης στον επιστημονικό κλάδο που μελετά το περιβάλλον. Η έννοια αυτή εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Έκθεση Brundtland το 1987 (WCED, 1987). Ωστόσο, καθιερώθηκε μετά τη Σύνοδο Κορυφής για τη Γη, Η οποία έλαβε χώρα στο Ρίο ντε Τζανέιρο και από εκεί πήρε και την ονομασία της (Rio de Janeiro Earth Summit), όπου η έννοια καθιερώθηκε και έχει ενσωματωθεί σε διεθνείς συνθήκες, εθνικά συντάγματα και νόμους πολλών χωρών σε παγκόσμιο επίπεδο. Έχει επίσης εφαρμοστεί σε διάφορους τομείς όπως οι επιχειρήσεις (Alvado-Herrera, 2017), η αγροτική παραγωγή, η βιομηχανία και η αστική ανάπτυξη (Shcherbina et al., 2017). Επιπλέον, η αειφόρος ανάπτυξη έχει γίνει η βασική αρχή θεωρητικών προσεγγίσεων σε πεδία που αφορούν τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη αλλά και την κυκλική οικονομική ανάπτυξη (Suárez-Eiroa et al., 2019). Σημαντικό είναι επίσης ότι έχει καθιερωθεί ακόμη και στην κοινή αντίληψη μεγάλης μερίδας του παγκόσμιου πληθυσμού και αποτελεί σε αρκετές περιπτώσεις σύνθημα για τη διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος (Mebratu, 1998).

Ο όρος «αειφόρος ανάπτυξη» συνδέεται συχνά με την ιδέα της βιωσιμότητας, και ως αποτέλεσμα, και οι δύο όροι χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, ακόμη και σε ακαδημαϊκούς και επιστημονικούς κύκλους, όπως φαίνεται στη βιβλιογραφία (Olawumi, 2018). Ωστόσο, αρκετές μελέτες υποστηρίζουν ότι η αειφόρος ανάπτυξη είναι μια αντιφατική έννοια επειδή είναι αδύνατο να διατηρηθεί η συνεχιζόμενη οικονομική ανάπτυξη σε έναν πλανήτη όπου το περιβάλλον του έχει όρια και είναι ήδη επιβαρυνμένο. Επίσης σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχουν αντικρουόμενοι στόχοι που οδηγούν στην ανάπτυξη ενός περιβάλλοντος ανταγωνιστικότητας και όχι ενός περιβάλλοντος συνέργειας (Spraiser et al., 2017). Αυτή η προοπτική εγείρει ανησυχίες για ένα πρόβλημα που δεν μπορεί εύκολα να ποσοτικοποιηθεί, όχι μόνο από άποψη γνωσιολογίας αλλά και από κοινωνική, πολιτική, οικονομική, πολιτιστική και περιβαλλοντική άποψη. Η αιτία αυτής της δύσκολης ποσοτικοποίησης είναι οι τοπικές και παγκόσμιες περιβαλλοντικές πολιτικές και δράσεις σε μια αντιφατική ή κακώς

καθορισμένη έννοια. Ως εκ τούτου, από τη δεκαετία του 1990, συγγραφείς όπως ο José Naredo (2004) έχουν τονίσει την ανάγκη να θεωρηθεί η αειφορία ως μια ξεχωριστή έννοια που σχετίζεται με νέες περιβαλλοντικές προσεγγίσεις (Kothari, 2014).

Η αειφόρος ανάπτυξη είναι μια σημαντική πρόκληση που αντιμετωπίζει η κοινωνία σήμερα, και μια κρίσιμη πτυχή της πρόκλησης αυτής είναι η βιώσιμη χρήση των περιορισμένων φυσικών πόρων του πλανήτη μας. Η τρέχουσα χρήση των φυσικών πόρων θεωρείται εδώ και πολλές δεκαετίες μη βιώσιμη (Behrens, 2007). Η αποτελεσματική χρήση των πόρων είναι απαραίτητη για τη βιώσιμη χρήση τους. Το ερώτημα είναι εάν η αποτελεσματική χρήση των φυσικών πόρων σε μεγάλη κλίμακα, καθορίζεται τελικά από τους χρήστες των πόρων σε μικρότερη κλίμακα. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης περιλαμβάνει στη σύγχρονη θεώρησή της, τόσο την αποτελεσματική διαχείριση των περιβαλλοντικών, όσο και την περιβαλλοντική διαχείριση των κοινωνικών πόρων. Ένας τρόπος για να αυξηθεί η απόδοση κατά τη χρήση των πόρων του φυσικού περιβάλλοντος είναι η εναλλάξ χρήση των πόρων από τους τελικούς χρήστες. Ωστόσο, αυτού του είδους η χρήση απαιτεί συνεργασία από εταιρείες που τυπικά ανταγωνίζονται. Ο ταυτόχρονος ανταγωνισμός και η συνεργασία από τις εταιρείες αναφέρεται επίσης και με τον όρο συναγωνισμός (coopetition), και έχει αναλυθεί εκτενώς στη βιβλιογραφία (Figge, 2017, Robinson, 2004).

Στη βιβλιογραφία αυτή, αναφέρεται ένα μεγάλο σύνολο από πλεονεκτήματα του συναγωνισμού. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η ανάπτυξη καινούριων προϊόντων, η καλύτερη απόδοση των προϊόντων και η αύξηση των καινοτόμων προτάσεων. Τα θετικά αυτά αποτελέσματα μπορούν να αξιολογηθούν στο επίπεδο της κάθε εταιρείας και της κάθε προσπάθειας ξεχωριστά (Bengtsson, 2000). Επίσης, πρόσφατα, στη βιβλιογραφία έχει προταθεί ότι ο συναγωνισμός είναι ένας τρόπος για να πραγματοποιηθεί βιώσιμη ανάπτυξη. Αν και υπάρχουν περιορισμένες μελέτες σχετικά με το συναγωνισμό σε σχέση με τη βιώσιμη περιβαλλοντική ανάπτυξη, έχει ξεκαθαριστεί ότι είναι διαφορετικός από άλλες μορφές συναγωνισμού επειδή η βιώσιμη ανάπτυξη αξιολογείται σε επίπεδο συνόλου ενώ

επηρεάζεται από την συμπεριφορά κάθε φορέα που επιχειρεί στον τομέα της βιώσιμης ανάπτυξης (Palmieri, 2019).

Η συνεργασία ανάμεσα στην περιβαλλοντική προστασία και τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη μπορεί να παρέχει θετικά αποτελέσματα τόσο στις εταιρείες όσο και στην κοινωνία. Ο συνδυασμός ανταγωνισμού και συνεργασίας μπορεί να παρέχει θετικά αποτελέσματα στους φορείς και τις εταιρείες που εμπλέκονται, κάτι το οποίο με τη σειρά του παρέχει καλύτερη απόδοση. Ωστόσο, σημαντικό είναι επίσης ότι ο συνδυασμός αυτός παρέχει θετική επίδραση τόσο στη βιώσιμη ανάπτυξη όσο και, τελικά, στο ίδιο το φυσικό περιβάλλον (Christ, 2017).

Παρόλο που η σχέση μεταξύ ανταγωνισμού και συνέργειας έχει μελετηθεί στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, υπάρχει έλλειψη εμπειρικών μελετών που να τεκμηριώνουν τα οφέλη αυτού του συνδυασμού τόσο για τις εταιρείες και τους οργανισμούς, όσο και για τους φυσικούς περιβαλλοντικούς πόρους. Η παρούσα εργασία προσπαθεί να προσφέρει δεδομένα ώστε να καλυφθεί το κενό αυτό, πραγματοποιώντας μια εμπειρική διερεύνηση του θέματος με βάση τα πιο πρόσφατα δεδομένα της βιβλιογραφίας. Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να διερευνήσει τη σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και ανάπτυξης υπό το πρίσμα της ανταγωνιστικότητας και της συνέργειας. Ειδικότερα, θα μελετηθεί η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και οι κριτικές που έχει δεχθεί ως αντιφατική. Θα αναλυθεί η σημασία της αποδοτικής χρήσης των φυσικών πόρων για τη βιωσιμότητα και θα διερευνηθεί ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει ο συναγωνισμός των εταιρειών σε αυτό. Στόχος είναι να αναδειχθούν τα οφέλη του συνδυασμού ανταγωνισμού και συνέργειας τόσο για τις εταιρείες και τους οργανισμούς, όσο και για τη βιώσιμη ανάπτυξη και το περιβάλλον.

1.1 Εισαγωγικές έννοιες

1.1.1 Φυσικό Περιβάλλον

Το φυσικό περιβάλλον είναι το σύνολο των φυσικών στοιχείων και δυνάμεων που αποτελούν τη Γη και επηρεάζουν τη ζωή των οργανισμών. Το φυσικό περιβάλλον διαφέρει από το τεχνητό ή κατασκευασμένο περιβάλλον, που είναι το αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας και παρέμβασης. Το φυσικό περιβάλλον μπορεί να διαχωριστεί σε δύο βασικές και επιμέρους υποκατηγορίες: την έμβια ύλη και την άβια ύλη (Johnson, 1997).

Η έμβια ύλη αφορά όλους τους έμβιους (ζώντες) οργανισμούς, όπως για παράδειγμα τους ανθρώπους, τα ζώα, τους φυτικούς οργανισμούς, τα μικρόβια και τους ιούς. Η έμβια ύλη αποτελεί μέρος των οικοσυστημάτων, που είναι σύνολα από οργανισμούς και τους πόρους που τα χρησιμοποιούν. Τα οικοσυστήματα μπορεί να είναι είδη, πληθυσμοί, βιότοποι, βιοκλίματα και βιόσφαιρες. Η μελέτη των οικοσυστημάτων και των σχέσεων μεταξύ τους αποτελεί αντικείμενο της οικολογίας. Η άβια ύλη αφορά όλα τα μη-ζωντανά στοιχεία, όπως η ατμόσφαιρα, η λιθόσφαιρα, η υδρόσφαιρα και η βιόσφαιρα. Η ατμόσφαιρα είναι το στρώμα αερίων που περιβάλλει τη Γη και προστατεύει το σύνολο των έμβιων οργανισμών από την υπεριώδη ηλιακή ακτινοβολία. Η λιθόσφαιρα είναι το στέρεο σώμα της Γης, που αποτελείται από βράχους και μέταλλα, ενώ δέχεται εξωγενείς και εγγενείς δυνάμεις, όπως η διάβρωση, η φθορά, η σεισμική και η ηφαιστειακή δραστηριότητα. Η υδρόσφαιρα είναι το σύνολο του νερού στη Γη, που βρίσκεται σε υγρή, στερεά ή αέρια μορφή (Hastrings, 2004). Η υδρόσφαιρα περιλαμβάνει τους ωκεανούς, τις θάλασσες, τους ποταμούς, τις λίμνες, τους πάγους και το νερό στην ατμόσφαιρα. Η υδρόσφαιρα κινείται μέσω του κύκλου του νερού, ο οποίος είναι στην ουσία μια διαδικασία ανταλλαγής νερού μεταξύ των διάφορων σφαιρών. Η βιόσφαιρα είναι το σύνολο των περιοχών της Γης που φιλοξενούν ζωή. Η βιόσφαιρα εκτείνεται από το βυθό των ωκεανών μέχρι τη στρατόσφαιρα και περιλαμβάνει όλους τους οργανισμούς και τα οικοσυστήματά τους (Holifield, 2001).

Το φυσικό περιβάλλον είναι σημαντικό τόσο για τη διατήρηση της ομαλής λειτουργίας των οργανισμών, όσο και για τη διατήρηση της ζωής των οργανισμών διότι παρέχει απαραίτητους πόρους, όπως φως, θερμότητα, νερό και ατμοσφαιρικό αέρα σε φυτά και ζώα, που είναι απαραίτητοι για τη διατροφή, την ανάπτυξη και την αναπαραγωγή. Το φυσικό περιβάλλον επίσης δημιουργεί συνθήκες, όπως το κλίμα, το έδαφος και η πίεση, που επηρεάζουν τη μορφή, τη λειτουργία και τη συμπεριφορά των οργανισμών. Το φυσικό περιβάλλον επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τη δράση και την επέμβαση του ανθρώπου, η οποία δράση μπορεί να έχει θετικές ή αρνητικές συνέπειες. Ο άνθρωπος παράγοντας, εκμεταλλεύεται τους πόρους του φυσικού του περιβάλλοντος για την κάλυψη των αναγκών και των επιθυμιών του, αλλά και για την παραγωγή πλούτου και ευημερίας (Lovett, 2007). Ωστόσο, ο άνθρωπος μερικές φορές υπερβαίνει τη χωρητικότητα και τη βιωσιμότητα του φυσικού περιβάλλοντος, προκαλώντας ρύπανση, απώλεια βιοποικιλότητας, κλιματική αλλαγή, εξάντληση πόρων και άλλα περιβαλλοντικά προβλήματα. Αυτά τα προβλήματα μπορεί να έχουν αντίκτυπο στην υγεία, την ασφάλεια, την ευημερία και τη σχετιζόμενη με την υγεία ποιότητα ζωής του ανθρώπου και όλων των υπολοίπων έμβιων οργανισμών (Heink, 2010).

Γι' αυτό, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να υπάρχει μια ισορροπία μεταξύ του ανθρώπινου παράγοντα και του παράγοντα της φύσης, που να βασίζεται στη σεβασμό, τη συνέργεια, τη δικαιοσύνη και τη βιωσιμότητα. Τόσο οι σχετικοί φορείς σε παγκόσμιο επίπεδο, όσο και οι εταιρείες που εκμεταλλεύονται τους φυσικούς πόρους για να παρέχουν προϊόντα και υπηρεσίες στο κοινωνικό σύνολο, πρέπει να λάβουν μέτρα για τη διαχείριση και τη βελτίωση αλλά ιδιαίτερα την προστασία του περιβάλλοντος, όπως η εφαρμογή νόμων και κανονισμών, η εξοικονόμηση και η αποτελεσματική αξιοποίηση των περιβαλλοντικών πόρων, η χρήση ανανεώσιμων και καθαρών μορφών ενέργειας, η αύξηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης, η συμμετοχή σε δίκτυα και συμφωνίες συνέργειας, η υιοθέτηση οικολογικών πρακτικών και συνηθειών και η υποστήριξη της έρευνας και της καινοτομίας. Μόνο έτσι, μπορεί να διασφαλιστεί η συνύπαρξη ανάμεσα σε άνθρωπο και φυσικό περιβάλλον και να διασφαλιστεί αρχικά ένα βιώσιμο και στη συνέχεια ένα καλύτερο περιβάλλον για τις μελλοντικές γενιές (Bogner, 1998, Plumwood, 2005).

1.1.2 Βιώσιμη ανάπτυξη – αειφορία και αειφορική ανάπτυξη

Η ιδέα της αειφορίας έχει τις ρίζες της στην ορολογία της επιστήμης της δασολογίας και πιστώνεται στον Σάξονα δασολόγο H. von Carlowitz, ο οποίος επινόησε τον όρο το 1713. Η βιωσιμότητα είναι στην ουσία ένα επίθετο που δίνει έμφαση στη διάρκεια μιας επίδρασης ή επιρροής. Το ουσιαστικό «αειφορία» προέρχεται από τις λέξεις «συνεχές», «σταθερό» και «σημαίνει διατήρηση», που σημαίνουν «ό,τι μένει πίσω» (Καραμανώλης κ.ά. 1998). Ως προς το νόημα του όρου, η βιωσιμότητα αναφέρεται στη διαρκή σχέση μεταξύ ενός αντικειμένου και του περιβάλλοντος του. Ουσιαστικά, υποδηλώνει μία σχέση ισορροπίας μεταξύ ενός αντικειμένου και των περιβαλλοντικών πόρων που το συντηρούν και το υποστηρίζουν, χωρίς να προκαλείται βλάβη σε κανένα από τα δύο. Ο όρος «αειφορία» επομένως, είναι ένας όρος ο οποίος υπογραμμίζει συγκεκριμένα αυτή την ισορροπία (Faber 2004).

Η βιώσιμη ανάπτυξη σαν έννοια, τουλάχιστον όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από την επιστημονική κοινότητα σήμερα, καθιερώθηκε στις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Αυτό προέκυψε από μια αλλαγή προοπτικής στην επιστημονική κοινότητα, που αρχικά είχε βάση τις ανησυχίες σχετικά με περιβαλλοντικά ζητήματα και τις επιπτώσεις τους στην ποιότητα ζωής, την ανθρώπινη υγεία και την οικονομική πρόοδο. Στα πλαίσια αυτά, η επιστημονική κοινότητα, αναγνώρισε επίσης τη σημασία της διατήρησης των φυσικών πόρων για το μέλλον.

Δυο βασικά γεγονότα και πιο συγκεκριμένα, η κρίση του πετρελαίου (1972) και η παγκόσμια οικονομική κρίση (ύφεση) που έλαβε χώρα κατά τη δεκαετία του 1970 έθεσαν ουσιαστικά τα αρχικά σημάδια προβλημάτων, σχετικά με την ικανότητα των οικονομιών να διατηρήσουν την αειφόρο ανάπτυξη, ενώ εμφανίστηκε ο ουσιαστικός κίνδυνος σχετικά με την εξάντληση των φυσικών πόρων. Η Λέσχη της Ρώμης, το 1972, κυκλοφόρησε μια έκθεση με τίτλο «Τα όρια στην ανάπτυξη» η οποία αναφέρονταν στις συνθήκες του περιβάλλοντος στο σύνολο των χωρών, ανεπτυγμένων και μη. Η έκθεση ισχυρίστηκε ότι η επιδείνωση της διαθεσιμότητας των φυσικών πόρων, οι οποίοι δεν είναι απεριόριστοι, προήλθε από την εκθετική αύξηση η οποία έχει παρατηρηθεί σε σχέση με τον παγκόσμιο πληθυσμό, την αλόγιστη εκμετάλλευση των πόρων του φυσικού περιβάλλοντος και την περιβαλλοντική

μόλυνση (Mikolajuk, 2005). Την ίδια χρονιά, στο Συνέδριο της «Διεθνούς Ένωσης για τη Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων» (IUCN - International Union for Conservation of Nature), το επίκεντρο δόθηκε σε θέματα συντήρησης και λιγότερο σε ζητήματα ανάπτυξης. Η Διεθνής Ένωση, σε συνδυασμό με το UNEP (UNEP – “United Nations Environment Programme”) ή «Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών» και το WWF - World Wildlife Fund (WWF – «Παγκόσμιο Ταμείο Άγριας Ζωής»), εργάζονταν για τη διαμόρφωση μιας ενιαίας στρατηγικής με σκοπό τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 (Paul, 2008).

Η έννοια της «βιώσιμης ανάπτυξης» εμφανίστηκε αρχικά τη δεκαετία του '80 στην «Παγκόσμια Στρατηγική Διατήρησης», η οποία αναφέρεται για πρώτη φορά σε κείμενο που συντάχθηκε από την «Παγκόσμια Ένωση για τη Διατήρηση» (“World Conservation Union”) (Baker, 2015). Αυτή η στρατηγική αναγνώρισε τη σημασία της διατήρησης των οικολογικών διεργασιών, της γενετικής ποικιλότητας και αλλά και της βιώσιμης διατήρησης των στόχων. Το νόημα του ορισμού αυτού είναι ότι, η «αειφόρος ανάπτυξη» περιλαμβάνει τη διατήρηση βασικών οικολογικών διαδικασιών, την υποστήριξη συστημάτων ζωής, τη διατήρηση της βιολογικής ποικιλότητας και την υπεύθυνη εκμετάλλευση έμβιων στοιχείων αλλά και ολόκληρων συστημάτων (οικοσυστημάτων). Στις μέρες μας, όταν χρησιμοποιούμε τον όρο βιώσιμη ανάπτυξη, αναφερόμαστε κυρίως στην οικονομική ανάπτυξη η οποία αρχικά σχεδιάζεται και στη συνέχεια εφαρμόζεται με βάση την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Η κύρια εστίαση είναι στη μεγιστοποίηση της αξιοποίησης των περιβαλλοντικών αγαθών χωρίς να διαταράσσεται η φυσική τους παραγωγή ώστε να υπάρχουν επαρκείς ποσότητες για το μέλλον (Carley, 2017). Η επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης απαιτεί τη δημιουργία παραγωγικών δομών στην οικονομία και την ανάπτυξη υποδομών που προωθούν μια συνειδητή προσέγγιση του φυσικού περιβάλλοντος και των οικολογικών προβλημάτων. Η αειφορία συνεπάγεται ότι οι φυσικοί πόροι θα πρέπει να αξιοποιούνται με βραδύτερο ρυθμό από ό,τι αναπληρώνονται, καθώς διαφορετικά πραγματοποιείται σταδιακή υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος. Οι αρχές της αειφόρου ανάπτυξης υπογραμμίζουν τον κίνδυνο ότι η μακροπρόθεσμη υποβάθμιση του περιβάλλοντος έχει ως αποτέλεσμα το οικοσύστημα της γης να μην μπορεί να συντηρήσει την ανθρώπινη ζωή,

οδηγώντας σε μια μελλοντική οικολογική κρίση με ανυπολόγιστες συνέπειες για τις μελλοντικές γενιές (Εικόνα 1.2.2.1) (Carley, 2017, Sachs, 2022).

Εικόνα 1.2.2.1. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης (Πηγή: <https://mahb.stanford.edu/blog/sustainable-competitiveness-model-results-potential-applications/>)

Ο καθορισμός της βιωσιμότητας της ανάπτυξης δεν μπορεί να βασίζεται αποκλειστικά στους στόχους της. Αντίθετα πρέπει επίσης να αξιολογείται με βάση τα αποτελέσματά της. Προκειμένου να είναι αυτό εφικτό, είναι επιθυμητό να χρησιμοποιηθούν μετρήσιμοι δείκτες όπως δείκτες ποιότητας ζωής και δείκτες βιωσιμότητας. Για παράδειγμα, η αειφόρος ανάπτυξη θα πρέπει να αξιολογηθεί λαμβάνοντας υπόψη παράγοντες όπως η ανθρώπινη υγεία, η προστασία των περιβαλλοντικών πόρων και την οικονομική ανάπτυξη που προάγει τη βιωσιμότητα των οικονομικών δραστηριοτήτων. Αυτοί οι παράγοντες θα πρέπει επίσης να συνδέονται με τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, τη διατήρηση των αισθητικών πτυχών του περιβάλλοντος, την πολιτιστική κληρονομιά και τη βελτίωση της συνολικής ποιότητας ζωής (Hak, 2016).

Η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της βιώσιμης ανάπτυξης σε διάφορους τομείς είναι ζωτικής σημασίας για την επίτευξή της. Είναι απαραίτητο να συνυπολογιστεί η ευημερία των ατόμων, η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και η συντήρηση των φυσικών πόρων προς τη βιωσιμότητα ως κρίσιμοι παράγοντες. Η αξιολόγηση της διατήρησης της βιολογικής ποικιλότητας, της περιβαλλοντικής ομορφιάς, της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ποιότητας ζωής θα πρέπει να γίνεται συλλογικά καθώς είναι όλα αλληλένδετα (Sachs, 2019).

1.1.3 Ανταγωνιστικότητα

Η ανταγωνιστικότητα στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η ικανότητα μιας επιχείρησης, μιας χώρας ή μιας περιοχής να διατηρεί ή να βελτιώνει τη θέση της στον ανταγωνισμό, λαμβάνοντας υπόψη τους περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους της βιωσιμότητας. Η ανταγωνιστικότητα συνδέεται με την παροχή προϊόντων ή υπηρεσιών που έχουν κάποια αξία για τους ενδιαφερόμενους, τους εργαζόμενους, τους μετόχους και την κοινωνία, μέσω της καινοτομίας, της ποιότητας, της αποδοτικότητας και της διάκρισης. Η βιώσιμη ανάπτυξη συνδέεται με τη διασφάλιση ότι οι πόροι και οι δυνατότητες που χρησιμοποιούνται σήμερα δεν διακινδυνεύουν τη δυνατότητα που θα έχει η ανθρωπότητα στο μέλλον να ικανοποιήσει τόσο τις επιθυμίες όσο και τις ανάγκες της (Alvarez, 2019).

Η ανταγωνιστικότητα και η βιώσιμη ανάπτυξη δεν είναι απαραίτητως ασύμβατες, αλλά μπορούν να είναι συμπληρωματικές και να ωφελήσουν η μία την άλλη (Εικόνα 2). Για παράδειγμα, μία βελτιστοποιημένη διαδικασία παραγωγής με γνώμονα την αποτελεσματικότητα στην ενεργειακή απόδοση είναι ικανή να μειώσει το αποτύπωμα άνθρακα. Επίσης, ακόμη ένα παράδειγμα είναι ότι η εφαρμογή κοινωνικών προδιαγραφών και δεοντολογίας μπορεί να βελτιώσει τη φήμη και την εμπιστοσύνη των πελατών και των εργαζομένων. Η ανάπτυξη νέων προϊόντων και υπηρεσιών που απευθύνονται σε περιβαλλοντικά και κοινωνικά ευαίσθητους καταναλωτές μπορεί να αυξήσει τη ζήτηση και τη διάκριση (Εικόνα 1.2.3.1) (Kouskou, 2015).

Εικόνα 1.2.3.1. Η έννοια της ανταγωνιστικότητας στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης (πηγή: <https://mahb.stanford.edu/blog/sustainable-competitiveness-model-results-potential-applications/>)

Για να επιτευχθεί η ανταγωνιστικότητα στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης, απαιτείται η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων μελών, όπως οι επιχειρήσεις, οι κυβερνήσεις, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι καταναλωτές και οι εργαζόμενοι. Απαιτούνται επίσης συγκεκριμένες πολιτικές, στρατηγικές, μέτρα και δράσεις που να λαμβάνουν υπόψη τους διάφορους παράγοντες που επηρεάζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη, όπως η επιμόρφωση, η επιστημονική έρευνα, οι καινοτόμες ιδέες, η υποδομή, η φορολογία, η δικαιοσύνη, η περιβαλλοντική προστασία και η απόδοση δικαιοσύνης (Kouskou, 2015).

1.1.4 Συνέργεια ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και της οικονομικής ανάπτυξης

Συνέργεια ανάμεσα στην περιβαλλοντική διαφύλαξη και την αειφόρο ανάπτυξη αποτελεί η δημιουργία πρόσθετης αξίας από μια συνεργασία και η συμπληρωματικότητα των ενεργειών από διαφορετικούς φορείς, τομείς και παράγοντες που επηρεάζουν ή επηρεάζονται από τη βιώσιμη ανάπτυξη. Η συνέργεια στοχεύει στην επίτευξη κοινών στόχων,

όπως η βελτίωση της ποιότητας ζωής, η διασφάλιση της περιβαλλοντικής ισορροπίας και η ενίσχυση της οικονομικής απόδοσης, μέσω της αλληλοβοήθειας, της αλληλεγγύης, της κοινής ωφέλειας και του αμοιβαίου σεβασμού. Οι στόχοι αυτοί είναι και οι στόχοι οι οποίοι αναφέρθηκαν στην παράγραφο της βιώσιμης ανάπτυξης και είναι οι στόχοι που μπορεί να αξιολογήσουν τη συγκεκριμένη πρωτοβουλία (Fuso Nerini, 2018).

Η συνέργεια, όπως αυτή έχει οριστεί στην παραπάνω παράγραφο, μπορεί να λάβει χώρα σε διάφορα επίπεδα και με διάφορους τρόπους. Αναλυτικότερα, μπορεί να υπάρχει συνέργεια στα πλαίσια της περιβαλλοντικής προστασίας και της ανάπτυξης στον οικονομικό τομέα:

- Μεταξύ διάφορων επιστημονικών και τεχνολογικών πεδίων, όπως οι βιολογικές επιστήμες, η φυσική, η χημεία, οι επιστήμες της μηχανικής, η πληροφορική κ.λ.π., για τη δημιουργία νέων γνώσεων και λύσεων που συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη.
- Μεταξύ διάφορων επιπέδων διοίκησης και διάφορων φορέων λήψης αποφάσεων, όπως ο κρατικός, ο περιφερειακός, ο τοπικός και ο διεθνής τομέας, για τη διαμόρφωση και την εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών και μέτρων που υποστηρίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη.
- Μεταξύ διάφορων κοινωνικών και οικονομικών φορέων, όπως ο επιχειρηματικός, ο ακαδημαϊκός, ο μη κυβερνητικός, ο εργασιακός και ο καταναλωτικός τομέας, για την ανάπτυξη και την υλοποίηση συνεργατικών προγραμμάτων και πρωτοβουλιών που επιδιώκουν τη βιώσιμη ανάπτυξη.
- Μεταξύ διάφορων περιβαλλοντικών συστημάτων και διαδικασιών, όπως η ατμόσφαιρα, η λιθόσφαιρα, η υδρόσφαιρα και η βιόσφαιρα, για τη διατήρηση της ισορροπίας ανάμεσα στην αρμονική διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος (Kroll, 2019).

Για να επιτευχθεί η συνέργεια στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης, απαιτείται η επίγνωση, η ευθύνη, η δέσμευση και η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων μερών, καθώς

και η αξιοποίηση των δυνατοτήτων, των πόρων και των ευκαιριών που προσφέρει η σύγχρονη επιστήμη και τεχνολογία (Kroll, 2019).

1.2 Στόχοι μεταπτυχιακής διατριβής – ερευνητικά ερωτήματα

Ως βασικό στόχος της παρούσας μεταπτυχιακής διατριβής τίθεται η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ περιβάλλοντος και ανάπτυξης υπό το πρίσμα της ανταγωνιστικότητας και της συνέργειας. Ειδικότερα, στόχος είναι να μελετηθεί η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και οι κριτικές που έχει δεχθεί ως αντιφατική, καθώς και να αναδειχθεί ο ρόλος του συναγωνισμού των εταιρειών στην αποδοτική χρήση των φυσικών πόρων για τη βιωσιμότητα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που θα αντιμετωπιστούν είναι:

- Τι εννοούμε με τον όρο «βιώσιμη ανάπτυξη» και ποιοι είναι οι στόχοι της «βιώσιμης ανάπτυξης»;
- Γιατί η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης έχει χαρακτηριστεί ως αντιφατική;
- Πως επηρεάζει ο ανταγωνισμός την βιώσιμη ανάπτυξη;
- Πώς μπορεί να συμβάλει η συνέργεια μεταξύ της προστασίας των φυσικών πόρων (περιβάλλοντος) και της ανάπτυξης στον οικονομικό τομέα αλλά και στην αποδοτική χρήση των φυσικών πόρων και τη βιωσιμότητα;
- Ποια είναι τα οφέλη του συνδυασμού ανταγωνισμού και συνέργειας για τις επιχειρήσεις και το περιβάλλον;

2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

2.1 Περιβάλλον - Περιβαλλοντικά θέματα και προκλήσεις παγκοσμίως και στην Ελλάδα

Το περιβάλλον είναι απολύτως απαραίτητο για την διαρκή εξέλιξη της ανθρωπότητας. Η ανθρωπότητα βασίζεται στους πόρους του φυσικού περιβάλλοντος, για να διατηρήσει την οικονομική της ευημερία, την ανάπτυξη και τη συνολική της επιβίωση. Η σύνδεση φύσης και οικονομίας είναι εξαιρετικά σημαντική. Ωστόσο, καθώς οι άνθρωποι προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν την ανάπτυξη, χρησιμοποιούν τόσο θεμιτά όσο και αθέμιτα μέσα, με αποτέλεσμα εδώ και πολλές δεκαετίες να έχει ξεκινήσει να βλάπτεται ιδιαίτερα το περιβάλλον, ένα γεγονός που γίνεται περισσότερο αισθητό όσο περνά ο καιρός. Μεταξύ 1860 και 1960, η ευρωπαϊκή βιομηχανική κοινωνία σημείωσε σημαντικές προόδους χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις οικολογικές επιπτώσεις της προόδου αυτής (Redcliff, 2020). Ωστόσο, στο χρονικό διάστημα ανάμεσα στο 1960-1970, το ζήτημα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης έγινε ολόένα και πιο επικίνδυνο λόγω τριών πρωταρχικών παραγόντων: της ταχείας αύξησης της αστικοποίησης, της ταχείας οικονομικής ανάπτυξης και της αλόγιστης χρήσης νέων μεθόδων παραγωγής και προϊόντων που έχουν σα βάση το πετρέλαιο και τα υποπροϊόντα του (Kraft, 2021).

Από τα μέσα τις του 1970 και αργότερα, οι Ευρωπαίοι άρχισαν να σκέφτονται σοβαρά την εφαρμογή μιας περιβαλλοντικής πολιτικής που θα λειτουργούσε ως ασφάλεια σε μια δυνητικά εκρηκτική κατάσταση. Τον Ιούλιο του 1971, ως αρχικό βήμα, προέτρεψαν όλα τα κράτη και την κοινότητα να συνεργαστούν για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών ανησυχιών. Ως εκ τούτου, είναι προφανές ότι η ταχεία οικονομική ανάπτυξη θέτει δύο προκλήσεις: τον κίνδυνο εξάντλησης των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων και τη σταδιακή καταστροφή συγκεκριμένων τοποθεσιών του φυσικού περιβάλλοντος (Wallace, 2017).

Μα το πέρασμα των δεκαετιών, η κοινωνία αντιμετωπίζει όλο και περισσότερα περιβαλλοντικά προβλήματα λόγω της ραγδαίας προόδου της τεχνολογίας, η οποία

χρησιμεύει ως θεμέλιο για την οικονομική ανάπτυξη. Ενώ νέα βιομηχανικά αγαθά προκύπτουν για να ενισχύσουν την άνεση και να βελτιώσουν τη σχετιζόμενη με την υγεία και την ευημερία ποιότητα ζωής του κοινωνικού συνόλου, και η ανθρωπότητα εξαρτάται από αυτή την πρόοδο και εξέλιξη. Θεωρητικά, αναμένεται ότι κάθε χώρα χρησιμοποιεί τους φυσικούς πόρους σε ποσότητες που διασφαλίζουν την αειφορία τους. Ωστόσο, μεμονωμένες χώρες συχνά αποκλίνουν από αυτήν την προσδοκία λόγω της μεγάλης σημασίας που παίζει η οικονομική ανάπτυξη και το διεθνές εμπόριο. Επιπλέον, η υψηλότερη αύξηση στο κατά κεφαλήν εισόδημα (οικονομική ανάπτυξη) βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη σημαντική αύξηση της χρήσης πρώτων υλών και ενεργειακών πόρων (Wallace, 2017).

Καθώς ο γενικός πληθυσμός βίωνε τις προηγούμενες δεκαετίες αύξηση του εισοδήματός τους, αποκτούν επίσης επιπλέον ελεύθερο χρόνο τον οποίο μπορούν να περάσουν μακριά από τα αστικά κέντρα. Ωστόσο, αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ρύπανσης σε αυτές τις περιοχές. Επιπλέον, το ζήτημα εντείνεται στις ανεπτυγμένες χώρες λόγω της διαθεσιμότητας προσωπικών μέσων μεταφοράς. Ωστόσο, οι περιβαλλοντικές αυτές προκλήσεις δεν υπάρχουν μόνο στις ανεπτυγμένες χώρες. Αντίθετα, και οι αναπτυσσόμενες χώρες αντιμετωπίζουν συγκρίσιμες προκλήσεις καθώς προσπαθούν να γεφυρώσουν την εισοδηματική ανισότητα με τα πλουσιότερα έθνη μέσω στρατηγικών ταχείας ανάπτυξης, συχνά αγνοώντας τις επιζήμιες περιβαλλοντικές συνέπειες. Αν και είναι αδύνατο να σταματήσει η πρόοδος του πολιτισμού ή να θεωρηθεί ότι η οι τεχνολογικές και επιστημονικές εξελίξεις θα σταματήσουν, ωστόσο η ανάπτυξη αυτή πρέπει να μπορεί να συνδυαστεί με τη διατήρηση των περιβαλλοντικών πόρων, μέσω μιας ενιαίας περιβαλλοντικής πολιτικής (Romanova, 2020).

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει και αυτή αναπόφευκτες περιβαλλοντικές προκλήσεις τα τελευταία χρόνια, καθώς επιβραδύνεται η παγκόσμια φυσική ισορροπία. Οι προκλήσεις αυτές, προερχόμενες τόσο από την ανθρώπινη δραστηριότητα όσο και από τις αναπόφευκτες κλιματικές αλλαγές, απαιτούν συντονισμένη και αποφασιστική αντίδραση. Ένα ανησυχητικό πρόβλημα το οποίο γίνεται αισθητό όλο και περισσότερο την τελευταία πενταετία είναι η

εντεινόμενη επίδραση της κλιματικής αλλαγής, με ακραίες καιρικές συνθήκες όπως καύσωνες, ξηρασία, πλημμύρες και πυρκαγιές να επηρεάζουν την ελληνική επικράτεια. Οι αυξημένες θερμοκρασίες και η ασταθής βροχόπτωση, η οποία μειώνεται κατά του καλοκαιρινούς μήνες και εμφανίζεται με ακραία καιρικά φαινόμενα όπως καταιγίδες που οδηγούν σε πλημμυρικά φαινόμενα, έχουν ήδη προκαλέσει εκτεταμένα προβλήματα σε τομείς όπως η γεωργία και η τουριστική ανάπτυξη, ενώ απειλούνται επίσης και οι φυσικές οικοσυστηματικές ισορροπίες (Spyridi, 2015).

Ωστόσο, οι προκλήσεις δεν περιορίζονται μόνο στην κλιματική αλλαγή. Η ρύπανση από βιομηχανικά ή/και αστικά λύματα, καθώς και η αναίτια ανεύθυνη διαχείριση απορριμμάτων, επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα των υδάτων, του εδάφους και της ατμόσφαιρας. Η απερισκεψία στην ανακύκλωση και στην επεξεργασία λυμάτων επιδεινώνει το πρόβλημα ενώ υπάρχουν ακόμη και σήμερα περιοχές στις οποίες λειτουργούν χώροι ταφής απορριμμάτων οι οποίοι αποτελούν ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα με δυσμενείς επιπτώσεις στη δημόσια υγεία και στη φύση (Pridham, 2019).

Η υπερβολική εκμετάλλευση των υδάτινων πόρων για ανθρώπινες ανάγκες, όπως για παράδειγμα για την άρδευση της αγροτικής παραγωγής, μαζί με την ασύνετη αξιοποίηση φυσικών πόρων για τουριστική ανάπτυξη, έχει οδηγήσει στην ανεπαρκή διαχείριση των πόρων και την απειλή της λειψυδρίας και υφαλμύρωσης, ειδικά σε περιοχές που είναι ευαίσθητες, όπως για παράδειγμα οι πεδιάδες της Θεσσαλίας και του Έβρου αλλά και τα νησιά που στηρίζουν σε μεγάλο ποσοστό την οικονομία της χώρας μέσω των τουριστικών επαγγελμάτων (Ponis, 2017). Η πρόκληση παραμένει τεράστια, και χρειάζεται συνέργεια από όλους τους φορείς και σχεδιασμό μιας στρατηγικής που να βασίζεται στην αειφόρο ανάπτυξη ώστε η Ελλάδα να μπορεί να οικοδομήσει ένα μέλλον που συνδυάζει την βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Προωθώντας περιβαλλοντική ευαισθησία, προωθώντας την εκπαίδευση πάνω στο περιβάλλον σε όλες τις ηλικίες και ενθαρρύνοντας την καινοτομία και την αειφορία, οι προκλήσεις αυτές μπορεί να αντιμετωπιστούν και να διασφαλιστεί επιπλέον ένα ανθρώπινο και φυσικό περιβάλλον που θα συνυπάρχουν (Ponis, 2017).

2.2 Περιβαλλοντικές πολιτικές στην Ευρώπη

Με βάση το άρθρο 11 και τα άρθρα 191-193 που εμπεριέχονται στην TFEU (Treaty of Functioning of the European Union – «Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης») παρέχεται στην ΕΕ η εξουσία να αντιμετωπίζει περιβαλλοντικά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένης της ατμοσφαιρικής και υδατικής ρύπανσης, της διαχείρισης των απορριμμάτων/αποβλήτων και της κλιματικής αλλαγής. Ωστόσο, η ικανότητά της ΕΕ να αναλάβει δράση περιορίζεται από την το ότι πρέπει να έχει ρόλο πρωταρχικά επικουρικό και την ανάγκη για ομόφωνη συμφωνία στο Συμβούλιο για θέματα που σχετίζονται με δημοσιονομικά ζητήματα, πολεοδομικό και αγροτικό σχεδιασμό, χρήση γης, διαχείριση υδατικών πόρων, επιλογή πηγών ενέργειας και ενεργειακό εφοδιασμό (McCOrmick, 2001).

Η προέλευση και η ανάπτυξη της περιβαλλοντικής πολιτικής της ΕΕ εντοπίζονται στη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Παρίσι το 1972. Κατά τη διάρκεια αυτής της συνόδου, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής στα κράτη-μέλη, αναγνώρισαν την ανάγκη για να αναπτυχθεί μία κοινή περιβαλλοντική πολιτική που θα συμπλήρωνε την οικονομική μεγέθυνση των κρατών-μελών. Ζήτησαν επίσης ένα πρόγραμμα δράσης. Το 1987, η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη εισήγαγε τον «Τίτλο για το Περιβάλλον» (Environment Title), που ήταν στην ουσία η πρώτη νομοθεσία πάνω στην οποία θα μπορούσε να ακολουθηθεί μία κοινή περιβαλλοντική πολιτική (Jordan, 1999). Με την πάροδο του χρόνου, οι έγιναν αρκετές αναθεωρήσεις των συνθηκών αυτών, με σκοπό την περαιτέρω ενίσχυση της ενασχόλησης της ΕΕ στην πολιτική της περιβαλλοντικής προστασίας, ενώ ταυτόχρονα ενίσχυσαν και στήριξαν το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην εφαρμογή της βιώσιμης ανάπτυξης. Η «Συνθήκη του Μάαστριχτ» η οποία υπογράφηκε το 1993 όρισε επίσημα το περιβάλλον σαν ξεχωριστό τομέα στον οποίο μπορούσε να επέμβει η πολιτική της ΕΕ, ενώ καθιέρωσε και διαδικασίες συναποφάσεων και ψηφοφορίας με ειδική πλειοψηφία στο Συμβούλιο από τα κράτη μέλη της ΕΕ. Επιπρόσθετα, το 1999, ψηφίστηκε η Συνθήκη του Άμστερνταμ η οποία όρισε ότι η περιβαλλοντική διαφύλαξη θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται στην ουσία σε όλες τις σχετικές πολιτικές που σχεδιάζει και εφαρμόζει η ΕΕ με σκοπό τη διασφάλιση και την ανάπτυξη της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης. Τέλος, με την υπογραφή της Συνθήκης της

Λισαβόνας, η οποία έλαβε χώρα το 2009, εισήχθη ο ειδικός στόχος της «καταπολέμησης της κλιματικής αλλαγής», καθώς και η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης στις σχέσεις με τρίτες χώρες. Επιπλέον, η Συνθήκη της Λισαβόνας χορήγησε στην ΕΕ νομική προσωπικότητα, επιτρέποντάς της να συνάπτει διεθνείς συμφωνίες (Jordan, 2012).

Η βάση της πολιτικής για το περιβάλλον στην ΕΕ στηρίζεται σε τρεις αρχές: την προφύλαξη, την πρόληψη και τέλος την αποτελεσματική αντιμετώπιση της πηγής της ρύπανσης. Επίσης, ισχύει και η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» που αναφέρεται στο γεγονός ότι ο υπεύθυνος της ρύπανσης πρέπει να αποκαταστήσει τα προβλήματα που προκάλεσε στο περιβάλλον. Η αρχή της προφύλαξης χρησιμοποιείται ως εργαλείο διαχείρισης κινδύνου όταν υπάρχει αβεβαιότητα στους σχετικούς επιστημονικούς κλάδους αναφορικά με έναν πιθανό παράγοντα επικινδυνότητας, είτε αυτός σχετίζεται με την ανθρώπινη υγεία ή τους φυσικούς πόρους και που προκαλείται από μια διαπιστωμένη πολιτική ή ενέργεια. Στην περίπτωση που υπάρχουν αμφιβολίες σχετικά με τις εν δυνάμει αρνητικές συνέπειες που πιθανόν να έχει ένα προϊόν παρότι έχει γίνει σχετική επιστημονική αξιολόγηση, είναι πιθανόν δοθεί εντολή απόσυρσης του συγκεκριμένου προϊόντος από την αγορά ή ακόμη και διακοπής της κυκλοφορίας του. Αν ληφθούν τέτοιου είδους μέτρα, πρέπει να ληφθούν με γνώμονα τη δικαιοσύνη ενώ να είναι και αναλογικά. Τα μέτρα αυτά θα πρέπει επίσης να επαναξιολογούνται μόλις καταστούν διαθέσιμα περισσότερα επιστημονικά δεδομένα από αντίστοιχες μελέτες (Kramer, 2012).

Το βασικό μοτίβο «ο ρυπαίνων πληρώνει», δρα σαν αρχή η οποία επιβάλλεται από την οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη, σχεδιάζεται μία πολιτική πρόληψης ή αντιμετώπισης περιβαλλοντικών ζημιών σε είδη που ανήκουν σε προστατευόμενες κατηγορίες, βιότοπους ειδών, νερό και συγκεκριμένες εδαφικές εκτάσεις. Οι φορείς εκμετάλλευσης που ασχολούνται με συγκεκριμένες οικονομικής φύσεως δραστηριότητες, όπως η μεταφορά και η απόρριψη σε έδαφος και νερό ουσιών επικίνδυνων για το περιβάλλον, πρέπει να λαμβάνουν μέτρα για την πρόληψη σε περίπτωση επικείμενης περιβαλλοντικής απειλής. Εάν έχει ήδη σημειωθεί ζημιά, απαιτείται να ληφθούν αντίστοιχα μέτρα αποτελεσματικά μέτρα για την αποκατάστασή της και να επιβαρυνθούν με το σχετικό

κόστος. Το πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης νομοθεσίας επεκτάθηκε μέχρι και 3 φορές τις τελευταίες 3 δεκαετίες προκειμένου να έχει τη δυνατότητα να καλύψει τη διαχείριση των αποβλήτων εξόρυξης, τη διαδικασία αποθήκευσής τους, το πόσο ασφαλείς είναι οι διεργασίες που γίνονται σε υπεράκτιες κλίμακες με σκοπό την εξόρυξη πετρελαίου και φυσικού αερίου (Bavlis, 2008).

Επιπρόσθετα, οι περιβαλλοντικοί προβληματισμοί οι οποίοι υπάρχουν σε πολλές πτυχές της Ευρωπαϊκής νομοθεσίας έχουν ιδιαίτερη σημασία στην ευρωπαϊκή πολιτική από τότε που προτάθηκε αρχικά κατά τη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Κάρντιφ το 1998. Τις τελευταίες δεκαετίες, έχει σημειωθεί ιδιαίτερα σημαντική πρόοδος στην ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής πολιτικής, ιδιαίτερα στην τομέα της ενεργειακής πολιτικής. Αυτή η πρόοδος μπορεί να παρατηρηθεί μέσω της ταυτόχρονης ανάπτυξης ποικιλίας νόμων σχετικών με την ενεργειακή και περιβαλλοντική πολιτική, καθώς και ενός σχεδιασμού που θα έχει στόχο που αποσκοπεί την ανάπτυξη μιας οικονομίας να μεν ανταγωνιστικής αλλά με χαμηλό ενεργειακό αποτύπωμα άνθρακα, σε ένα χρονικό περιθώριο που θα εκτείνεται μέχρι το 2050 (Tibusa, 2021).

2.3. Οικονομική Ανάπτυξη

Στον τομέα της οικονομίας, αρκετές μελέτες από φορείς του επικεντρώνεται στη βελτίωση της οικονομικής ευημερίας και ποιότητας ζωής ενός έθνους, μιας περιοχής, μιας τοπικής κοινότητας ή ενός ατόμου μέσω σχετικής στοχοθεσίας και παρεμβάσεων που σχετίζονται με την ανάπτυξη της οικονομίας και της κοινωνίας (Lewis, 2013).

Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρκετά και στον 20^ο αλλά και στον 21^ο αιώνα, αλλά η ίδια η έννοια ήταν εδραιωμένη στον δυτικό κόσμο για πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Όταν συζητάμε για οικονομική ανάπτυξη, χρησιμοποιούνται συνήθως και άλλοι όροι όπως «εκσυγχρονισμός» και «εκβιομηχάνιση». Στο παρελθόν, οι πολιτικές οικονομικής ανάπτυξης έδιναν έμφαση στην εκβιομηχάνιση και τις υποδομές, αλλά από τη δεκαετία του 1960, έχει δοθεί μια αυξανόμενη έμφαση στη ελάττωση της φτωχοποίησης και στη βελτίωση της γενικότερης ποιότητας ζωής και ευημερίας. Ενώ η οικονομική ανάπτυξη είναι μια πολιτική

παρέμβαση που επιδιώκει να ενισχύσει την ευημερία των ατόμων, ο ίδιος όρος αναφέρεται επίσης στην αύξηση της παραγωγικότητας και της δυναμικής της ελεύθερης αγοράς και του ΑΕΠ. Σύμφωνα με τον οικονομολόγο Amartya Sen, η οικονομική ανάπτυξη είναι απλώς ένα συστατικό της ευρύτερης διαδικασίας ανάπτυξης της κοινωνίας. Ωστόσο, κατά τη μελέτη της, οι οικονομολόγοι επικεντρώνονται κυρίως στην πτυχή της ανάπτυξης και στη συνολική οικονομία, ενώ οι ερευνητές της κοινοτικής οικονομικής ανάπτυξης εξετάζουν επίσης την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη (Rodrik, 2007).

2.3.1 Ορισμός οικονομικής ανάπτυξης

Ο ορισμός της οικονομικής ανάπτυξης έχει αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης εδώ και αρκετές δεκαετίες. Τον 20ο αιώνα, οι οικονομολόγοι εστίασαν στην οικονομική ανάπτυξη, ενώ η επιστήμη της κοινωνιολογίας έδωσε μεγαλύτερη σημασία σε ευρύτερες έννοιες που σχετίζονταν με την αλλαγή και τον εκσυγχρονισμό. Ο Karl Seidman, μελετητής στις αναπτυξιακές και αστικές μελέτες, ορίζει την οικονομική ανάπτυξη ως τη διαδικασία χρήσης φυσικών, ανθρώπινων, οικονομικών και κοινωνικών πόρων για τη βελτίωση της οικονομικής ευημερίας και της ποιότητας ζωής για μια κοινότητα ή περιοχή (Seidman, 2005). Η Daphne Greenwood και ο Richard Holt διαφοροποιούν την οικονομική μεγέθυνση από την οικονομική ανάπτυξη δηλώνοντας ότι η δεύτερη περιλαμβάνει μια βελτίωση βιοτικού επιπέδου για την πλειοψηφία των ατόμων μιας κοινότητας, και όχι απλώς την αύξηση στο δείκτη που ονομάζεται «κατά κεφαλήν εισόδημα». Η οικονομική ανάπτυξη περιλαμβάνει επίσης ποιοτικές πτυχές, όπως η βελτίωση της υγείας και της εκπαίδευσης. Υποστηρικτής του συγκεκριμένου ορισμού είναι και το Κέντρο Διεθνών Χρηματοοικονομικών και Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου της Αιόβα (Greenwood, 2010).

Ο όρος «οικονομική ανάπτυξη» έχει χρησιμοποιηθεί συχνά από επαγγελματίες, οικονομολόγους, πολιτικούς και άλλους κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Σημαντικό είναι να σημειωθεί επίσης ότι υπάρχει άμεση συσχέτιση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και περιβάλλοντος. Ενώ η προέλευση της έννοιας παραμένει αβέβαιη, ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η ανάπτυξη συσχετίζεται περίπλοκα με την εξέλιξη του καπιταλιστικού

συστήματος και την παρακμή της φεουδαρχίας. Εναλλακτικά, κάποιοι συνδέουν την οικονομική ανάπτυξη με την μετααποικιακή ανάπτυξη των μεγάλων δυνάμεων κατά τους προηγούμενους αιώνες (Seidman, 2005).

Οι Mansell και Wehn υποστηρίζουν ότι από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ακόμη, ακόμη και απλοί πολίτες αντιλήφθηκαν ότι η οικονομική μεγέθυνση συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένων των αυξήσεων στο κατά κεφαλήν εισόδημα και της επίτευξης βιοτικού επιπέδου συγκρίσιμου με τα βιομηχανικά έθνη. Έχει επίσης προταθεί ότι η οικονομική ανάπτυξη παρομοιάζει μία θεωρία που αντιπροσωπεύει τη γενική κατάσταση της οικονομίας σε μία δεδομένη στιγμή. Οι Schumpeter και Backhaus ισχυρίζονται περαιτέρω ότι οποιεσδήποτε αλλαγές σε αυτή την κατάσταση ισορροπίας, όπως περιγράφονται στην οικονομική θεωρία, μπορούν να προκληθούν μόνο από εξωτερικούς παράγοντες. Σύμφωνα με μια πρόσφατη μελέτη, ο κοσμικός-ορθολογισμός και ο κοσμοπολιτισμός προσδιορίζονται ως βασικές προϋποθέσεις για την ανάδυση της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης (Shumpeter, 2021).

2.3.2 Ιστορική αναδρομή

Υπήρξαν πολλές σημαντικές φάσεις της θεωρίας της ανάπτυξης από το 1945. Σύμφωνα με τον Alexander Gerschenkron, όσο λιγότερο ανεπτυγμένη είναι αρχικά μια χώρα όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη σε σύγκριση με άλλες, τόσο πιο πιθανό είναι να προκύψουν ορισμένες συνθήκες. Ως αποτέλεσμα, δεν εξελίχθηκαν όλες οι χώρες με τον ίδιο τρόπο. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1940-1960, το κράτος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην προώθηση της εκβιομηχάνισης στις αναπτυσσόμενες χώρες, ακολουθώντας τις αρχές της θεωρίας του εκσυγχρονισμού. Ακολούθησε μια σύντομη περίοδος στη δεκαετία του 1970 που επικεντρώθηκε στην κάλυψη βασικών αναγκών, όπως η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου και η αναδιανομή των πόρων. Στη δεκαετία του 1980, εμφανίστηκε ο νεοφιλελευθερισμός, που υποστήριξε το ελεύθερο εμπόριο και την εξάλειψη των πολιτικών εκβιομηχάνισης υποκατάστασης εισαγωγών (Chang, 2011).

Η μελέτη της οικονομικής ανάπτυξης προήλθε από μια επέκταση της παραδοσιακής επιστήμης της οικονομίας, η οποίας επικεντρώθηκε αποκλειστικά στο εθνικό προϊόν, το συνδυασμό δηλαδή παραγωγής αγαθών και προσφοράς υπηρεσιών. Η οικονομική ανάπτυξη στόχευε στην ενίσχυση των δικαιωμάτων των ανθρώπων και των αντίστοιχων δυνατοτήτων τους, όπως η υγεία, η διατροφή, η παιδεία, η εκπαίδευση και άλλοι κοινωνικοοικονομικοί δείκτες (Todaro, 2012). Αυτό το πεδίο εμφανίστηκε στα μέσα του 20ου αιώνα μαζί με τις θεωρητικές ερμηνείες για το πώς ευδοκούν οι οικονομίες, επηρεασμένες από τη θεωρία των Κεϋνσιανών οικονομικών που υποστηρίζουν την κρατική παρέμβαση, τα νεοκλασικά οικονομικά που δίνουν έμφαση στη μειωμένη παρέμβαση και την επιτυχία χωρών υψηλής ανάπτυξης όπως η Σιγκαπούρη, η Νότια Κορέα και το Χονγκ Κονγκ. Ο οικονομολόγος Albert O. Hirschman, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους μελετητές στο πεδίο της αναπτυξιακής οικονομίας, έδωσε έμφαση στην ανάπτυξη φτωχών περιοχών όπως είναι η Λατινική Αμερική, πολλές χώρες της Αφρικής και της Ασίας, καθώς και στη δημιουργία θεμελιωδών ιδεών και μοντέλων (Todaro, 2011).

Οι Ασιάτες και οι Ευρωπαίοι υποστηρικτές της ανάπτυξης που βασίζεται στις υποδομές έχουν υποστηρίξει συγκεκριμένα ότι η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη στις αναπτυσσόμενες χώρες απαιτεί συστηματικές, μακροπρόθεσμες κρατικές επενδύσεις στις μεταφορές, τη στέγαση, την εκπαίδευση και την υγειονομική περίθαλψη. Κατά τη διάρκεια των 13 ετών που ο Robert McNamara εργάστηκε στην Παγκόσμια Τράπεζα, εφάρμοσε σημαντικές αλλαγές, ιδίως κατευθύνοντας τις στρατηγικές οικονομικής ανάπτυξης της Τράπεζας προς τη στοχευμένη μείωση της φτώχειας. Πριν από την εποχή του McNamara στην Παγκόσμια Τράπεζα, η φτώχεια δεν είχε λάβει σημαντική προσοχή σε σχέση με τη διεθνή και εθνική οικονομική ανάπτυξη. Η κύρια εστίαση ήταν η εκβιομηχάνιση και η δημιουργία υποδομών. Σύμφωνα με τη Martha Finnemore, υπό την ηγεσία του McNamara, η Παγκόσμια Τράπεζα «προώθησε» τη μείωση της φτώχειας μεταξύ των χωρών μέσω ενός συνδυασμού πειθούς και εξαναγκασμού (Chang, 2015).

2.3.3 Στόχοι της οικονομικής ανάπτυξης

Η γενικότερη ανάπτυξη των χωρών συνδέεται με διάφορες παραμέτρους, αλλά γενικά οι παράμετροι αυτοί συμπεριλαμβάνουν και την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης μέσω της ενίσχυσης της παραγωγικότητας, τη διασφάλιση εξέλιξης πολιτικών οι οποίες θα μπορούν να είναι ιδιαίτερα αντιπροσωπευτικές όσον αφορά τις προτιμήσεις των πολιτών, την παραχώρηση δικαιωμάτων σε όλες τις κοινωνικές ομάδες και την παροχή ευκαιριών σε αυτές και τη διασφάλιση της αποτελεσματικής λειτουργίας ιδρυμάτων και οργανισμών που μπορούν να χειριστούν πολύπλοκα καθήκοντα όπως είναι για παράδειγμα η παροχή υπηρεσιών για το δημόσιο συμφέρον και η είσπραξη της φορολογίας. Αυτές οι διαδικασίες αντικατοπτρίζουν την ικανότητα του κράτους να μπορεί να διαχειρίζεται με επιτυχία τη διοίκηση στο δημόσιο τομέα, τον πολιτικό τομέα και τον κοινωνικό τομέα. Σε γενικές γραμμές, η οικονομική ανάπτυξη και οι αντίστοιχες πολιτικές στοχεύουν στην αντιμετώπιση των προκλήσεων σε αυτούς τους τομείς (Bayly, 2012).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η οικονομική ανάπτυξη συσχετίζεται συνήθως με την πρόοδο η οποία αντικατοπτρίζεται από διάφορους δείκτες ή τομείς αξιολόγησης. Τέτοιοι δείκτες αποτελούν το προσδόκιμο ζωής, τα ποσοστά αλφαριθμητισμού και τα ποσοστά φτώχειας και θα μπορούσαν ενδεχομένως να είναι η βάση της οικονομικής ανάπτυξης και όχι τα αποτελέσματα συγκεκριμένων προσπαθειών και προγραμμάτων με σκοπό την οικονομική ανάπτυξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι οι βελτιώσεις στον τομέα της υγείας και στον τομέα της εκπαίδευσης έχουν συσχετιστεί με την οικονομική μεγέθυνση, αλλά από την άλλη πλευρά, η σχέση τους με την οικονομική ανάπτυξη δεν είναι σίγουρη (Ross, 2012). Ωστόσο, όλες ανεξαιρέτως οι οικονομικές πολιτικές οφείλουν αν έχουν συγκεκριμένη στοχοθεσία και να ακολουθούν μια προσέγγιση προοδευτική για να αποφύγει την υποχώρηση σε αυτό που αναφέρεται στη βιβλιογραφία από τους Pritchett et al., ως «πρόωρα φορτία» (premature load bearing). Πολλές χώρες αποτυγχάνουν να επιτύχουν τους στόχους οικονομικής ανάπτυξης τους επειδή δεν υπάρχουν οι απαραίτητες υποδομές στο κράτος. Για παράδειγμα, εάν ένα έθνος δεν είναι σε θέση να πραγματοποιήσουν λειτουργίες που θεωρούνται θεμελιώδεις, όπως η παροχή ασφάλειας και βασικών υπηρεσιών, είναι

απίθανο να σχεδιάσει και να υλοποιήσει επιτυχώς προγράμματα που στοχεύουν στην προώθηση των ζωνών ελεύθερων συναλλαγών ή στην παροχή εμβολιασμών σε ευάλωτους πληθυσμούς. Αντίθετα με τις καταγραφές σε χώρες όπου το κράτος έχει οικονομική ευημερία που βασίζεται σε πόρους όπως το πετρέλαιο, οι χώρες που στηρίζονται σε μεγάλο ποσοστό στην εξωτερική βοήθεια, έχουν λιγότερα κίνητρα και πόρους για επιτύχουν αποτελεσματική οικονομική ανάπτυξη. Αυτή η αναποτελεσματικότητα είναι πιθανόν να έχει αρνητική επιρροή στις προσπάθειες της χώρας να αναπτυχθεί γενικότερα (Pritchett, 2013).

2.3.4 Πολιτικές οικονομικής ανάπτυξης

Οι πολιτικές οικονομικής ανάπτυξης, όταν κατανοούνται με την ευρύτερη έννοια, καλύπτουν τρεις κύριους τομείς (Bartik, 2001).

Ο πρώτος τομέας περιλαμβάνει τις κυβερνήσεις, οι οποίες πραγματοποιούν διάφορες ενέργειες για την επίτευξη γενικών οικονομικών στόχων, όπως η διατήρηση σταθερών τιμών, η προώθηση της υψηλής απασχόλησης και η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Αυτές οι ενέργειες περιλαμβάνουν την εφαρμογή νομισματικών και δημοσιονομικών πολιτικών, την επίβλεψη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, τη διαχείριση εμπορικών και φορολογικών πολιτικών (Adeiman, 2000).

Ο δεύτερος τομέας περιλαμβάνει προγράμματα που στοχεύουν στην παροχή βασικών υποδομών και υπηρεσιών όπως κατασκευή αυτοκινητοδρόμων, πάρκα, οικονομικά προσιτή στέγαση, διασφάλιση της δημόσιας ασφάλειας και προσφορά ποιοτικής εκπαίδευσης σε όλα τα επίπεδα και τις ηλικίες (Adeiman, 2000).

Η τρίτη πτυχή της οικονομικής ανάπτυξης είναι η δημιουργία και η διατήρηση θέσεων εργασίας μέσω στοχευμένων προσπάθειών σε τομείς όπως η χρηματοδότηση επιχειρήσεων, το μάρκετινγκ, η ανάπτυξη των κοινοτήτων, η κατάρτιση εργατικού δυναμικού, η υποστήριξη μικρών επιχειρήσεων, η επέκταση των υφιστάμενων επιχειρήσεων, η προώθηση της ανάπτυξης ακινήτων και η πιο εύκολη μεταφορά τεχνολογίας (Totterdill, 2017).

Υπάρχει μια αυξανόμενη αναγνώριση της οικονομικής ανάπτυξης ως προαγωγής περιφερειακών συμπλεγμάτων και ευημερούσας αστικών οικονομιών. Στο σημερινό παγκόσμιο τοπίο, η τοποθεσία είναι ζωτικής σημασίας και έχει γίνει το κλειδί προκειμένου να υπάρχει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Το διεθνές εμπόριο και οι διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών είναι σημαντικοί παράγοντες για την ανάπτυξη των οικονομιών. Οι συναλλαγματικές αξίες μπορεί συχνά να είναι είτε υποτιμημένες είτε υπερτιμημένες, οδηγώντας είτε σε εμπορικά πλεονάσματα είτε σε ελλείμματα (Seguino, 2020). Επιπλέον, η επέκταση της παγκοσμιοποίησης έχει συνδέσει την οικονομική ανάπτυξη με συγκεκριμένα πρότυπα τα οποία εφαρμόζονται στο διεθνές εμπόριο και τη συμμετοχή σε παγκόσμιες αλυσίδες αξίας (GVC – Global Value Chains) και παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές. Η προηγούμενη οικονομική κρίση είχε σημαντικό αντίκτυπο στις οικονομίες των αναπτυσσόμενων χωρών. Για το λόγο αυτό, οικονομολόγοι όπως ο Jayati Ghosh υποστηρίζει ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες θα πρέπει να ενισχύσουν την ανθεκτικότητα των χρηματοπιστωτικών αγορών τους ιδρύοντας μια σειρά από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, τα οποία θα συμβάλλουν επίσης στην οικονομική ασφάλεια για τους παραγωγούς μικρής κλίμακας (Gosh, 2013).

2.3.5 Οργάνωση

Ο τομέας της οικονομικής ανάπτυξης έχει μετατραπεί τις τελευταίες δεκαετίες σε ένα επιστημονικό πεδίο. Οι επιστήμονες του πεδίου αυτού, έχουν δύο κύριες αρμοδιότητες: η μία είναι να προσφέρουν καθοδήγηση στη χάραξη πολιτικής και η άλλη είναι να διαχειρίζονται πολιτικές, προγράμματα και έργα. Συνήθως, οι επαγγελματίες της οικονομικής ανάπτυξης εργάζονται σε υπηρεσίες σε κρατικό, περιφερειακό ή δημοτικό επίπεδο ή σε οργανισμούς συνεργασίας δημόσιου-ιδιωτικού τομέα που λαμβάνουν μερική χρηματοδότηση από τοπικούς, περιφερειακούς, κρατικούς ή ομοσπονδιακούς φόρους. Αυτοί οι οργανισμοί οικονομικής ανάπτυξης λειτουργούν ανεξάρτητα και σε ορισμένες περιπτώσεις, λειτουργούν ως τμήματα εντός των τοπικών κυβερνήσεων. Στόχος τους είναι να ανακαλύψουν νέες οικονομικές προοπτικές και να διατηρήσουν την τρέχουσα επιχειρηματική ευημερία (Feiock, 2001).

Υπάρχουν ωστόσο και αρκετοί άλλοι οργανισμοί που δεν επικεντρώνονται κυρίως στην οικονομική ανάπτυξη, αλλά εξακολουθούν να συμβάλλουν σε αυτή. Αυτοί οι οργανισμοί περιλαμβάνουν τα μέσα ενημέρωσης, τα ιδρύματα, τις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, τα σχολεία, τους παρόχους υγειονομικής περίθαλψης, τους θρησκευτικούς οργανισμούς, καθώς και τα κολέγια, τα πανεπιστήμια και άλλα εκπαιδευτικά ή ερευνητικά ιδρύματα (Altman, 2015).

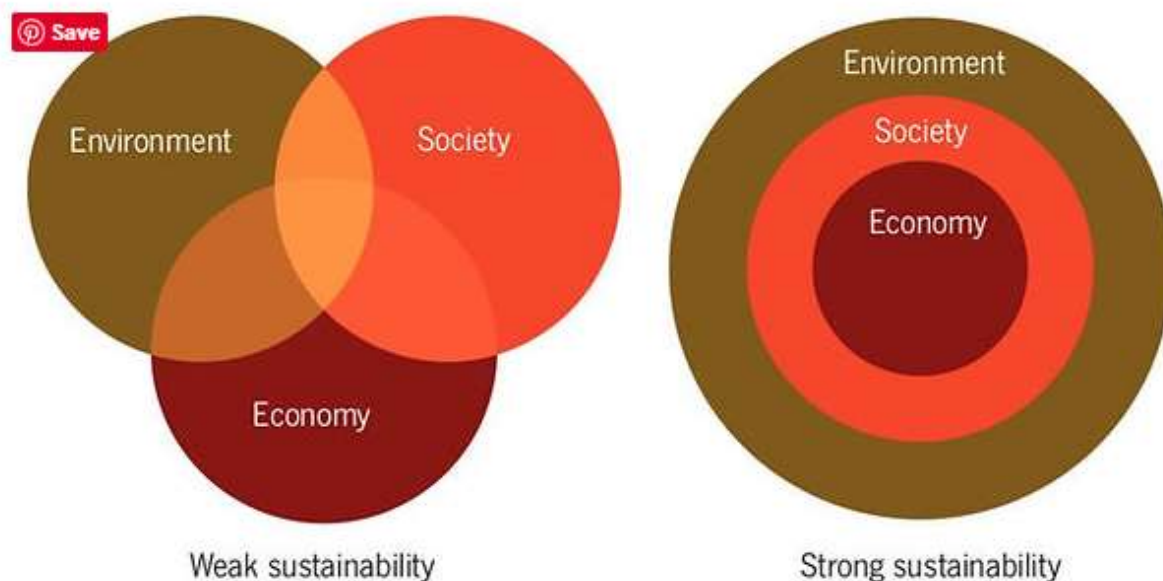
3. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

3.1 Εξηγώντας τη σχέση ανάμεσα σε περιβάλλον και ανάπτυξη

Το φυσικό περιβάλλον παρέχει δύο σημαντικές λειτουργίες για την οικονομική ανάπτυξη. Πρώτον, παρέχει πόρους όπως νερό, τρόφιμα και πρώτες ύλες οι οποίες καταναλώνονται για να παραχθούν συγκεκριμένες υπηρεσίες και συγκεκριμένα αγαθά. Δεύτερον, λειτουργεί ως αποδέκτης για την απορρόφηση των προϊόντων ρύπανσης και των αποβλήτων που παράγονται από την οικονομική ανάπτυξη και από την κατανάλωση αγαθών. Αυτές οι δύο παράμετροι, δηλαδή η οικονομική ανάπτυξη και το περιβάλλον είναι αλληλένδετες. Δηλαδή, όταν το φυσικό περιβάλλον υφίσταται σοβαρή ζημιά, η οικονομική ανάπτυξη επιβραδύνεται ή σε ορισμένες περιπτώσεις αποκτά και αρνητικό πρόσημο (Toman, 2003). Αυτό συμβαίνει όταν οι φυσικοί πόροι εξαντλούνται γρήγορα, η ικανότητα απορρόφησης αποβλήτων του περιβάλλοντος ξεπερνιέται όταν λόγω της ανάπτυξης υποβαθμίζεται η συνολική ποιότητα του περιβάλλοντος. Συνεπώς, η υποβάθμιση του περιβάλλοντος επηρεάζει αρνητικά την οικονομική παραγωγικότητα και την παροχή υπηρεσιών οικοσυστήματος (ΜΕΑ, 2005).

Τις τελευταίες δεκαετίες, το περιβάλλον έχει αντιμετωπίσει τεράστια πίεση από την ανθρώπινη υπερεκμετάλλευση πόρων όπως ο ατμοσφαιρικός αέρας και το νερό, τα δάση και η βιοποικιλότητα. Η αλόγιστη χρήση έχει οδηγήσει σε ποσοτική και ποιοτική υποβάθμιση των φυσικών αγαθών. Παραδείγματα περιλαμβάνουν την υπεραλίευση, την εξάντληση των υπόγειων υδάτων, την αποψίλωση των δασών και τη βιομηχανική ρύπανση. Ωστόσο, τα φυσικά πλεονεκτήματα και το περιβάλλον συνεχίζουν να διαδραματίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη και την ανθρώπινη ευημερία παρέχοντας πόρους για την παραγωγή και απορροφώντας τα απόβλητα. Ωστόσο, η υπερεκμετάλλευση, όπως συμβαίνει κατά τις τρέχουσες συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης, απειλεί να εξαντλήσει αυτούς τους πόρους, χωρίς να αφήνει παρακαταθήκη για τις μελλοντικές γενιές (Sacks, 2010). Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι οι περιβαλλοντικές επιδόσεις και η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να συμβαδίζουν για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης. Το φυσικό

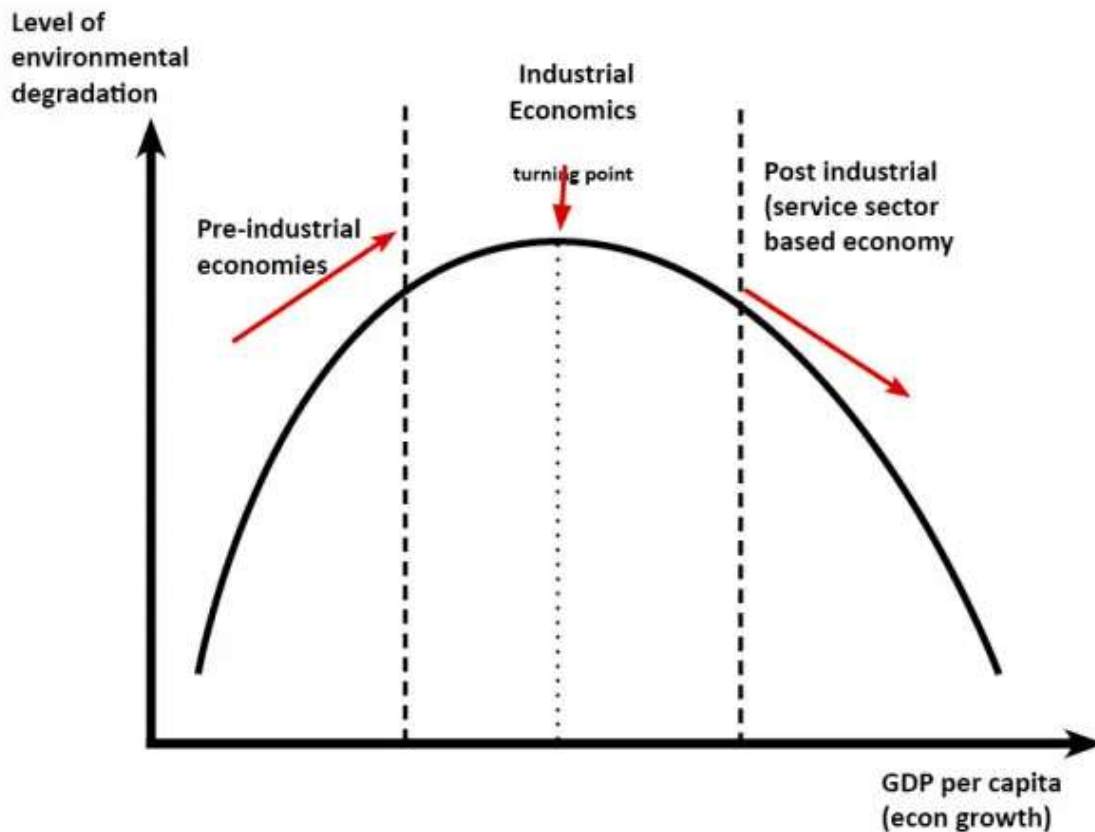
περιβάλλον υποστηρίζει την οικονομική δραστηριότητα παρέχοντας πόρους και ρυθμίζοντας απειλές όπως πλημμύρες και κλίμα. Η διατήρηση των φυσικών πόρων σαν περιουσιακά στοιχεία είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της μακροπρόθεσμης ανάπτυξης σε όλες τις πτυχές της (Εικόνα 3.1.1) (Jorgenson, 2014).

Εικόνα 3.1.1. Σχηματική απεικόνιση της σχέσης του φυσικού περιβάλλοντος με την ανάπτυξη. Στο αριστερό σχήμα φαίνεται μία αδύναμη αιεφόρος ανάπτυξη και στο δεξί σχήμα μία δυνατή αιεφόρος ανάπτυξη (Πηγή: <https://envirohistorynz.com/2022/11/18/can-we-really-have-it-all-economic-growth-social-wellbeing-and-environmental-protection/>)

Η σχέση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και περιβάλλοντος αποτελεί θέμα εκτενούς έρευνας από τη δεκαετία του 1980. Από αυτές τις μελέτες προέκυψε η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και υπό τα βάση αυτή σχεδιάστηκε η περιβαλλοντική καμπύλη Kuznets (ΕΚΚ – Environmental Kuznets Curve) (Εικόνα 3.1.2), υποδηλώνοντας τη σχέση που έχει μορφή ανεστραμμένης καμπύλης με το σχήμα U η οποία συσχετίζει την αύξηση του εισοδήματος και συγκεκριμένων περιβαλλοντικών δεικτών. Πολυάριθμες μελέτες έχουν διερευνήσει τη σχέση ανάπτυξης-περιβάλλοντος, αποκαλύπτοντας ότι η σύνδεση μπορεί να αλλάξει από θετική σε αρνητική σε επίπεδο εθνικού εισοδήματος όπου οι άνθρωποι απαιτούν μια ισχυρή οικονομία

και ένα υγιές περιβάλλον. Η κατανόηση αυτής της δυναμικής σχέσης είναι ζωτικής σημασίας για τις ενεργειακές και περιβαλλοντικές πολιτικές (Marchese, 2008).

Εικόνα 3.1.2. Η καμπύλη περιβάλλοντος του Kuznets (Πηγή: Marchese, 2008)

Ωστόσο, η σχέση ανάπτυξης-περιβάλλοντος εξακολουθεί να είναι αμφιλεγόμενη. Πολλές χώρες έχουν επιτύχει ανάπτυξη χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις περιβαλλοντικές συνέπειες, με αποτέλεσμα προβλήματα όπως η ρύπανση και η κλιματική αλλαγή. Ωστόσο, η τεχνολογία επέτρεψε επίσης την πρόοδο στον τομέα της υγιεινής, την ποιότητα του αέρα και την ανθρώπινη ευημερία. Η οικονομική ανάπτυξη συχνά υποβαθμίζει το περιβάλλον μέσω της αυξημένης ρύπανσης, ενώ η περιβαλλοντική υποβάθμιση μπορεί να περιορίσει την περαιτέρω ανάπτυξη με την εξάντληση των πόρων. Σε υψηλότερα επίπεδα ανάπτυξης, η στροφή προς τις υπηρεσίες, την καλύτερη τεχνολογία και τη βελτιωμένη ποιότητα του περιβάλλοντος μπορεί να σταθεροποιήσει την υποβάθμιση αυτή (Glasson, 2013).

Το περιβάλλον απορροφά απόβλητα από οικονομικές δραστηριότητες, αλλά όταν ξεπεραστεί η πεπερασμένη του αυτή ικανότητα, η ποιότητα του περιβάλλοντος μειώνεται δραστικά, περιορίζοντας δυνητικά την ανάπτυξη. Τα υποβαθμισμένα περιβάλλοντα μπορεί να απαιτούν ακριβότερες τεχνολογίες για να επανέλθουν στην πρότερη κατάσταση, διαφορετικά οι φθορές που έχουν γίνει κινδυνεύουν να είναι ανεπανόρθωτες. Το ΕΚC υποστηρίζει μια ανεστραμμένη σχέση σχήματος U μεταξύ του εισοδήματος και του περιβάλλοντος. Τα στοιχεία υποστηρίζουν την ΕΚC για ορισμένα έθνη και δείκτες, αλλά η εφαρμογή της καμπύλης αυτής δεν είναι καθολική σε όλα τα περιβαλλοντικά ζητήματα και τα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης. Αυτά τα ευρήματα έχουν οδηγήσει την επιστημονική κοινότητα να εξακολουθεί να αμφισβητεί τις δυνατότητες της καμπύλης ΕΚC (Halkos, 2011).

Η σχέση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής ζημίας είναι πολύπλοκη και πολύπλευρη. Επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες όπως η κλίμακα της οικονομίας, η δομή των βιομηχανιών, οι πηγές καινοτομίας και η ζήτηση για ποιότητα περιβάλλοντος. Μια πρόσφατα διατυπωμένη θεωρία η οποία προσπαθεί να εξηγήσει αυτή τη σχέση είναι η περιβαλλοντική καμπύλη Kuznets (ΕΚC). Το ΕΚC προτείνει ότι υπάρχει μια ανεστραμμένη σχέση σχήματος U μεταξύ της αύξησης του εισοδήματος και των δεικτών που αντιπροσωπεύουν το περιβάλλον (Weimin, 2022).

Σύμφωνα με το ΕΚC, στα αρχικά στάδια ανάπτυξης, η περιβαλλοντική ζημιά τείνει να αυξάνεται γρήγορα καθώς οι κοινωνίες δίνουν προτεραιότητα στη δημιουργία θέσεων εργασίας και τη δημιουργία εισοδήματος έναντι των περιβαλλοντικών προβληματισμών. Καθώς τα επίπεδα εισοδήματος αυξάνονται περαιτέρω, ωστόσο, οι προτεραιότητες αρχίζουν να αλλάζουν (Heerink, 2001). Οι βιομηχανίες γίνονται πιο καθαρές, η περιβαλλοντική συνείδηση αυξάνεται και οι κανονισμοί που σχετίζονται με την εκμετάλλευση του περιβάλλοντος γίνονται πιο αυστηροί. Τελικά, τα επίπεδα ρύπανσης αρχίζουν να μειώνονται και φτάνουν στα προβιομηχανικά επίπεδα (Roca, 2003).

Υπάρχει συνεχής συζήτηση μεταξύ των οικονομολόγων σχετικά με το συγκεκριμένο επίπεδο εισοδήματος στο οποίο κορυφώνεται το ΕΚC και η ρύπανση αρχίζει να μειώνεται. Γίνεται επίσης συζήτηση για το εάν η θεωρία ισχύει καθολικά για όλους τους ρύπους και τις χώρες. Εμπειρικές μελέτες για το ΕΚC που διεξήχθησαν από τη δεκαετία του 1990 έχουν δημιουργήσει μικτά στοιχεία, υποδηλώνοντας ότι η εφαρμογή του μπορεί να είναι συγκεκριμένη για κάθε περίπτωση. Διάφοροι παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν την εγκυρότητα του ΕΚC. Ένας τέτοιος παράγοντας είναι η εισοδηματική ελαστικότητα, η οποία αναφέρεται στην προθυμία των ατόμων με υψηλότερα εισοδήματα να πληρώσουν για την ποιότητα του περιβάλλοντος. Επιπλέον, η κλίμακα, το επίπεδο της τεχνολογίας αλλά και το διεθνές εμπόριο επηρεάζουν σημαντικά το περιβάλλον (Bo, 2011).

Οι μηχανισμοί της αγοράς μπορούν να παίξουν ρόλο στην αυτορρύθμιση των περιβαλλοντικών περιουσιακών στοιχείων καθώς οι οικονομίες μεταβαίνουν από μη εμπορεύσιμες σε λιγότερο ρυπογόνες πηγές ενέργειας. Ωστόσο, είναι απαραίτητοι επίσημοι κανονισμοί για τη μείωση της ρύπανσης, εφόσον τα ιδρύματα είναι σε θέση να ασκούν αποτελεσματική παρακολούθηση και επιβολή των κανονισμών που έχουν θεσπίσει σε πρώτο χρόνο (Dasgupta, 2001). Σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει επίσημη ρύθμιση, η άτυπη κοινωνική ρύθμιση μπορεί επίσης να βοηθήσει στον έλεγχο της ρύπανσης. Είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει σε αυξημένη περιβαλλοντική ρύπανση, καθιστώντας τη ρύθμιση βασική πτυχή της αειφόρου ανάπτυξης (Shahbaz, 2019).

Παρά την πιθανή χρησιμότητά του ως πλαίσιο για την κατανόηση των δεσμών μεταξύ ανάπτυξης και περιβάλλοντος, η δυνατότητα εφαρμογής του ΕΚC παραμένει θέμα συζήτησης. Παρόλο που υποδηλώνει ότι η ανάπτυξη δεν χρειάζεται απαραίτητα να αποβεί σε βάρος του περιβάλλοντος, τα στοιχεία που υποστηρίζουν αυτή την ιδέα είναι μέχρι και σήμερα μικτά, ιδιαίτερα για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι επικριτές της συγκεκριμένης θεωρίας υποστηρίζουν ότι το να βασίζεται κάποιος αποκλειστικά σε ενδεχόμενη αυτόματη βελτίωση του περιβάλλοντος, είναι κάτι το οποίο δε συνίσταται, αντίθετα πρέπει να υπάρχουν συγκεκριμένοι κανονισμοί (Dasgupta, 2002).

3.2 Ρύπανση του περιβάλλοντος και ανάπτυξη

Η ρύπανση του περιβάλλοντος είναι μια σημαντική πρόκληση σε παγκόσμιο επίπεδο που εξαντλεί ραγδαία τους πόρους και βλάπτει τόσο την τωρινή όσο και την μελλοντική ευημερία της κοινότητας. Η σχέση οικονομίας-περιβάλλοντος είναι πολύπλοκη, με βρόχους ανατροφοδότησης που μπορεί να υποβαθμιστούν και να εξαρτώνται από τη φύση. Η επίτευξη βιωσιμότητας απαιτεί εξισορρόπηση ανάμεσα στις προσπάθειες της περιβαλλοντικής προστασίας και της ανάπτυξης. Παρά την αυξημένη ευαισθητοποίηση, οι παγκόσμιες εκπομπές συνεχίζουν να αυξάνονται, ιδιαίτερα το CO₂ από τη χρήση ενεργειακών πόρων και την οικονομική δραστηριότητα. Η ανάλυση των δεσμών μεταξύ των εκπομπών, της ενέργειας, της ανάπτυξης και της παγκοσμιοποίησης είναι ιδιαίτερα χρήσιμες, προκειμένου να είναι επικαιροποιημένες οι περιβαλλοντικές και οικονομικές πολιτικές κατά το σχεδιασμό και την υλοποίησή τους. Εμπειρικές μελέτες έχουν μοντελοποιήσει τους δεσμούς αύξησης του CO₂ χρησιμοποιώντας οικονομετρικές αναλύσεις και το πλαίσιο της περιβαλλοντικής καμπύλης Kuznets (ΕΚC), αλλά τα ευρήματα είναι μικτά, υποδηλώνοντας ότι οι σχέσεις διαφέρουν μεταξύ χωρών και δεικτών (Ren, 2023).

Οι εκπομπές CO₂ προέρχονται κυρίως από βιομηχανικούς τομείς και τομείς μεταφορών που είναι απαραίτητοι για την ανάπτυξη. Μελέτες αποκαλύπτουν ισχυρές συνδέσεις μεταξύ του CO₂, της χρήσης ενέργειας, της παγκοσμιοποίησης και της ανάπτυξης. Η κατανόηση αυτών των αλληλεπιδράσεων είναι ιδιαίτερα σημαντική για τις πολιτικές βιωσιμότητας. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα περιλαμβάνουν αντισταθμίσεις μεταξύ ανάπτυξης και οικολογικής προστασίας. Είναι δεδομένο ότι η οικονομική ανάπτυξη συχνά υποβαθμίζει τη φύση με την υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων για την κάλυψη των αναγκών ευημερίας, θέτοντας σε κίνδυνο τις μελλοντικές γενιές (Aye, 2017).

Η επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης απαιτεί εξισορρόπηση της ανάπτυξης με την προστασία του περιβάλλοντος μέσω τεχνολογιών, δεξιοτήτων και γνώσεων. Η ρύπανση επηρεάζει δυσανάλογα τις φτωχές κοινότητες που δεν διαθέτουν πόρους για τον μετριασμό των επιπτώσεων της περιβαλλοντικής εκμετάλλευσης (Feiock, 2001). Για το λόγο αυτό, οι

κυβερνήσεις θα πρέπει να εφαρμόζουν αυστηρούς κανονισμούς και πολιτικές βασισμένες στην αγορά για τον περιορισμό της ρύπανσης και τη βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων. Η ευαισθητοποίηση του κοινού είναι επίσης ένας τομέας κλειδί, ενώ τα ανεπτυγμένα κράτη τα οποία διαθέτουν περισσότερους πόρους και έχουν ιδρύσει ανάλογες υπηρεσίες, πρέπει να συμβάλουν στην προστασία των περιβαλλοντικών πόρων μέσω του περιορισμού της ρύπανσης και την καταπολέμηση των μη βιώσιμων πρακτικών (Rees, 2003).

Τα στοιχεία της βιβλιογραφίας δείχνουν ότι η ανάπτυξη δεν χρειάζεται να θέτει σε κίνδυνο το περιβάλλον. Ωστόσο, οι πολιτικές πρόληψης είναι απαραίτητες από τα πρώτα στάδια ανάπτυξης, καθώς το να βασίζεται κάποιος αποκλειστικά στη βελτίωση του περιβάλλοντος αυτόματα στο μέλλον, δεν είναι λύση. Η σχέση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής υποβάθμισης είναι περίπλοκη, αλλά είναι σαφές ότι η βιωσιμότητα απαιτεί εξισορρόπηση της ανάπτυξης με την οικολογική/περιβαλλοντική προστασία ((Malik, 2012). Η επίτευξη αυτής της ισορροπίας θα απαιτήσει έναν συνδυασμό κανονισμών από τις αρχές, πολιτικών που βασίζονται στην αγορά, τεχνολογικής καινοτομίας, ευαισθητοποίησης του κοινού και διεθνούς συνέργειας. Μόνο μέσα από τέτοιες προσπάθειες μπορούμε να εξασφαλιστεί η αειφορία της ανάπτυξης (Panwar, 2011).

3.3 Περιβαλλοντική ανάπτυξη και ανταγωνισμός

Οι Feurer και Chaharbaghi (1994) πρότειναν έναν ολοκληρωμένο ορισμό της ανταγωνιστικότητας που ενσωματώνει την έννοια της βιωσιμότητας. Δηλώνουν ότι η ανταγωνιστικότητα δεν είναι απόλυτη αλλά μάλλον σχετική. Επηρεάζεται από παράγοντες όπως είναι η αξία των εταιριών και του πελατολογίου τους, η οικονομική δύναμη που μπορεί να ορίσει πόσο μπορούν να δράσουν και να αντιδράσουν και οι ανθρώπινες και τεχνολογικές δυνατότητες που υπάρχουν όταν πρέπει να εφαρμοστούν σε συγκεκριμένες στρατηγικές αλλαγές. Για να διατηρηθεί η ανταγωνιστικότητα, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διατηρηθεί η κατάλληλη ισορροπία μεταξύ αυτών των παραγόντων, οι οποίοι μερικές φορές ενδέχεται να συγκρούονται μεταξύ τους (Feurer, 1994).

Η Στρατηγική της Λισαβόνας, που εφαρμόστηκε το 2000, είχε ως στόχο τη βελτίωση της παραγωγικότητας, της ανταγωνιστικότητας και της κοινωνικής συνοχής εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) εν μέσω των προκλήσεων που θέτει η παγκοσμιοποίηση και η δημογραφική γήρανση. Ωστόσο, η σοβαρή οικονομική κρίση του 2008 οδήγησε σε σημαντικές οπισθοδρομήσεις. Ως απάντηση σε αυτό, εισήχθη η στρατηγική Ευρώπη 2020, η οποία υποστηρίζει μία ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς η οποία είναι βιώσιμη και καινοτόμα και μια οικονομική ανάπτυξη που επιτυγχάνεται μέσω της καινοτομίας, της αποτελεσματικής χρήσης των πόρων, της αυξημένης συμμετοχής στην εργασία και της ανακούφισης της φτώχειας (Copeland, 2012).

Η στρατηγική Ευρώπη 2020 έδωσε σημαντική έμφαση στην επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης. Αυτό συνεπάγεται τον διαχωρισμό της οικονομικής ανάπτυξης από την κατανάλωση πόρων και τη δημιουργία μιας αποδοτικής από πλευράς πόρων, ανταγωνιστικής οικονομίας που διασφαλίζει τη δίκαιη κατανομή κόστους και οφελών, καθώς και ηγετική θέση στην πράσινη τεχνολογία. Επιπλέον, η ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς έχει την ίδια σημασία, καθώς περιλαμβάνει την ενδυνάμωση των ατόμων να συμμετέχουν ενεργά τόσο στην κοινωνία όσο και στην οικονομία (Schebesta, 2020).

Η ερμηνεία και η αξιολόγηση είναι απαραίτητες τόσο για την ανταγωνιστικότητα όσο και για τη βιωσιμότητα. Οι σχετικές μελέτες που έχουν γίνει έχουν διερευνήσει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ του περιβάλλοντος, της καινοτομίας, της ανταγωνιστικότητας και της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας. Η βιώσιμη ανταγωνιστικότητα συνδέεται με την αύξηση της παραγωγικότητας σε συγκεκριμένους τομείς, ενώ η διαχείριση κινδύνου επηρεάζει τόσο τη βιωσιμότητα όσο και την ανταγωνιστικότητα. Η ανταγωνιστικότητα έχει γίνει κύριο ζήτημα της ανάπτυξης λόγω της παγκοσμιοποίησης. Η ικανότητα των παραγόντων παραγωγής να κινούνται έχει κάνει δύσκολο να μιλάμε για εθνικές εταιρείες που ανταγωνίζονται διεθνώς. Είναι πλέον σημαντικό να συγκριθεί η ανταγωνιστικότητα σε παγκόσμια κλίμακα. Η διασφάλιση της αστικής βιωσιμότητας είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της μακροπρόθεσμης ανταγωνιστικότητας (Manzhysnski, 2020, Samolilikova, 2022).

Η ανταγωνιστικότητα μπορεί να επηρεάσει την βιώσιμη ανάπτυξη τόσο θετικά όσο και αρνητικά. Στις θετικές επιδράσεις σημαντικότερη είναι η επίδραση της ανταγωνιστικότητας στην καινοτομία και πιο συγκεκριμένα οι ανταγωνιστικές πιέσεις μπορούν να οδηγήσουν τις εταιρείες να καινοτομήσουν και να αναπτύξουν πιο βιώσιμες πρακτικές και τεχνολογίες που μειώνουν τη χρήση πόρων, τα απόβλητα και τις εκπομπές ρύπων (Hafezakloitob, 2017). Με τον τρόπο αυτό, η βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί εξαπλωθεί σε πολλές βιομηχανίες. Σε σχέση με την αποδοτικότητα, η ανταγωνιστικότητα μπορεί να οδηγήσει σε βελτιώσεις στις διαδικασίες παραγωγής και στις αλυσίδες εφοδιασμού. Οι πιο αποδοτικές και αποτελεσματικές διαδικασίες μπορεί να μειώσουν τη σπατάλη και τη χρήση των περιβαλλοντικών πόρων. Επίσης, μέσω της ανταγωνιστικότητας δημιουργούνται νέες αγορές οι οποίες είναι στοχευμένες σε περισσότερο φιλικά προς το περιβάλλον προϊόντα και υπηρεσίες, δημιουργώντας παράλληλα με τον τρόπο αυτό και νέες ευκαιρίες. Η πίεση των καταναλωτών και του κοινού που μπορεί να προκύψει από την ανταγωνιστικότητα σε θέματα αειφόρου ανάπτυξης, μπορεί επίσης να οδηγήσει στη θέσπιση ή την επικαιροποίηση περιβαλλοντικών κανονισμών. Τέλος, οι επενδύσεις μπορεί να επηρεαστούν θετικά αφού οι ανταγωνιστικές πιέσεις μπορούν να παρακινήσουν τις εταιρίες να επενδύσουν σε καθαρότερες και πιο βιώσιμες εγκαταστάσεις παραγωγής και να υιοθετήσουν πιστοποιημένα πρότυπα βιωσιμότητας (Xin, 2023).

Από την άλλη πλευρά η ανταγωνιστικότητα μπορεί να επιφέρει και αρνητικές πιέσεις στην βιώσιμη ανάπτυξη. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι οι εξής:

- Εκμετάλλευση πόρων: οι ανταγωνιστικές κινήσεις για κέρδος και διασφάλιση μεγαλύτερου μεριδίου αγοράς μπορούν να προωθήσουν την υπερβολική εκμετάλλευση (εξόρυξη) και τη μη βιώσιμη εκμετάλλευση των πόρων του φυσικού περιβάλλοντος.
- Περιβαλλοντική επιβάρυνση: μετά από πιέσεις από την ανταγωνιστικότητα, αρκετές χώρες μπορεί να χαλαρώσουν τους περιβαλλοντικούς κανονισμούς για να μειώσουν το κόστος και να αποκτήσουν ανταγωνιστικό εμπορικό πλεονέκτημα, ενθαρρύνοντας με τον έμμεσο αυτό τρόπο τη ρύπανση.

- Βραχυπρόθεσμα κέρδη: η εστίαση των οργανισμών στα βραχυπρόθεσμα κέρδη μπορεί να παρακάμψει τα ζητήματα μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας στην παραγωγή και τις λειτουργίες.
- Greenwashing - Επιφανειακή υιοθέτηση ισχυρισμών βιωσιμότητας για μάρκετινγκ χωρίς να υπάρχει πραγματική μεταμόρφωση σε σχέση με τις βιώσιμες πρακτικές.
- Κοινωνικές επιπτώσεις: οι ανταγωνιστικές πιέσεις μπορούν να δημιουργήσουν κακές και μη ασφαλείς συνθήκες εργασίας και εργασιακές πρακτικές σε ορισμένα πλαίσια (Cygler, 2018, Kaempff, 2022).
- Περιορισμοί καινοτομίας: οι ανταγωνιστικές αγορές μπορούν να αποτρέψουν την ανταλλαγή νέων γνώσεων βιωσιμότητας και καινοτομιών μεταξύ των αντιπάλων.

3.4 Συνέργεια μεταξύ προστασίας του περιβάλλοντος και οικονομικής ανάπτυξης με σκοπό την ορθή αξιοποίηση των φυσικών πόρων.

3.4.1 Το τρέχον περιβαλλοντικό πλαίσιο

Η πρόσφατη έκθεση του ΟΗΕ σχετικά με την έλλειψη προόδου προς τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (Sustainable Development Goals) έχει προκαλέσει ανησυχία στους επιστήμονες που ασχολούνται με την αειφόρο ανάπτυξη. Παρά τις συλλογικές προσπάθειες, ο κόσμος αλλάζει με τρόπους που είναι πλέον πέρα από τον έλεγχο του ανθρώπου (Bendell, 2022). Ως εκ τούτου, είναι επιτακτική ανάγκη να επανεξεταστούν τα πλαίσια εντός των οποίων συμβαίνει η ανάπτυξη. Έξω από τους αναπτυξιακούς κύκλους, όροι όπως η πολυκρίση, η permacrisis (μόνιμη κρίση) και η metacrisis χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τις εκτεταμένες, διασταυρούμενες και αλληλένδετες κρίσεις που συμβαίνουν παγκοσμίως. Η ορολογία αυτή που χρησιμοποιείται είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς αντικατοπτρίζει τις κοσμοθεωρίες, τις πιθανότητες και τις προτεραιότητές μας (Augsburg, 2014).

Η αύξηση της δημοφιλίας του όρου της «Βιώσιμης Ανάπτυξης» έχει μεταφέρει προβληματικές ιδεολογίες, όπως η πεποίθηση ότι η υλική και τεχνολογική πρόοδος είναι ευνοϊκή και αναπόφευκτη, ότι η ανθρωπότητα μπορεί να εξισορροπήσει τις προτεραιότητες και ότι τα συμφέροντα των εταιρειών πρέπει να τεθούν στο προσκήνιο. Ωστόσο, με τα σημερινά δεδομένα, αυτές οι υποθέσεις πρέπει να επανεξεταστούν. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει μία παγκόσμια τάση για αναπλαισίωση σε σχέση με την παγκόσμια συνεργασία, καθώς η Βιώσιμη Ανάπτυξη έχει αποτύχει να καταφέρει τους στόχους που έχουν οριοθετηθεί. Το οικονομικό σύστημα που προωθείται και στο οποίο βασίζεται η ανάπτυξη, βλέπει τα βιοφυσικά θεμέλια, κάτι το οποίο είχε προβλεφθεί από αρκετές μελέτες στη βιβλιογραφία παλαιότερα. Πρόσφατα στοιχεία δείχνουν ότι υπάρχει έλλειψη προόδου όσον αφορά τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης ενώ η υποβάθμιση του περιβάλλοντος συνεχίζεται εν μέσω αυξανόμενων εκπομπών, ρύπανσης και απώλειας βιοποικιλότητας. Η ανισότητα αυτή είναι περισσότερο έντονη αυξάνεται εντός και μεταξύ των χωρών (Bendel, 2017).

Το καπιταλιστικό σύστημα που εκτιμάται από τη Βιώσιμη Ανάπτυξη υπερεκμεταλλεύεται τη φύση και τους ανθρώπους. Η επιδίωξη ατέρμονης οικονομικής ανάπτυξης σε έναν πεπερασμένο πλανήτη οδηγεί την κλιματική αλλαγή, την περιβαλλοντική παρακμή και την εκμετάλλευση. Η περιβαλλοντική καταστροφή και οι κοινωνικές συγκρούσεις που έχουν σαν κύρια αιτία την οικονομική ανάπτυξη, τη λογική του δυτικού πολιτισμού και τον καπιταλισμό είχαν προβλεφθεί, ωστόσο η κριτική αυτή αγνοήθηκε από την κυρίαρχη πολιτική της οικονομικής ανάπτυξης. Οι συνέπειες είναι ότι η Βιώσιμη Ανάπτυξη πρέπει να αντικατασταθεί, παρά τις επαγγελματικές ταυτότητες και τα εισοδήματα που συνδέονται με αυτήν. Τα κράτη έχουν ένα οικολογικό συμβόλαιο για την προστασία της ευημερίας, το οποίο δεν υποστηρίζεται πλέον από τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Υπάρχουν πολλά εναλλακτικά πλαίσια. Η Διαχείριση Κινδύνων Καταστροφών (ΔΚΚ) θα μπορούσε να αναβαθμιστεί για να καθοδηγήσει τη διακυβερνητική συνεργασία εάν συνδεθεί με υπάρχοντες θεσμούς (Castro, 2004).

Η εστίαση του ΔΚΚ στην ανθεκτικότητα και στις αυξανόμενες απειλές θα μπορούσε να πλαισιώσει την τεχνική βοήθεια καθώς τα κράτη προσπαθούν να υλοποιήσουν το

οικολογικό κοινωνικό συμβόλαιο. Αν και η ΔΚΚ είναι προσανατολισμένη στη δράση και τον έγκαιρο εντοπισμό κρίσεων, έχει αρκετά μειονεκτήματα και απαιτεί προσαρμογή. Παρόλα αυτά, παρέχει ένα σημείο εκκίνησης για τη μετάβαση από την αποτυχημένη βιώσιμη ανάπτυξη στην προετοιμασία των κοινωνιών για κρίσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον. Η έρευνα για την αειφορία θα πρέπει να μεταβεί στη μεταβιωσιμότητα, εξετάζοντας πώς να μεταμορφωθούν συστήματα και νοοτροπίες ώστε να καταστεί δυνατή η προσαρμογή, η επιβίωση και η αναβίωση. Είναι σημαντικό να επαναξιολογηθούν οι προτεραιότητες και οι ιδεολογίες μας για να διασφαλιστεί ότι η ανάπτυξη γίνεται διασφαλίζοντας ένα βιώσιμο μέλλον για όλους (Homer-Dixon, 2021).

3.4.2 Οι στόχοι της συνέργειας μεταξύ ανταγωνιστών για την βιώσιμη ανάπτυξη

Η τρέχουσα κατάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης αποτυγχάνει, προκαλώντας την ανάγκη επανεξέτασης των πλαισίων κοινωνικής οργάνωσης (Dyllick, 2002). Ενώ ποικίλες φιλοσοφίες όπως η εγκύκλιος του Πάπα Φραγκίσκου και η Tri Hita Karana του Μπαλί προσφέρουν ενοποίηση πνευματικών και υλικών διαστάσεων, εστιάζοντας στις σωστές σχέσεις και όχι στην υλική πρόοδο, δεν είναι εύκολα εφαρμόσιμες σε ένα εξαιρετικά ανομοιογενές πολιτισμικό σύστημα. Αντίθετα, πιο ρεαλιστικές έννοιες όπως η προσαρμογή του κλίματος, η ανθεκτικότητα και η διαχείριση κινδύνου καταστροφών συνδέονται με υπάρχουσες πολιτικές και θεσμούς, καθιστώντας τα ζωτικής σημασίας για την κλιμάκωση των ιδεών και μπορεί να αποτελέσουν τη βάση για τους στόχους συνέργειας. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι η κρατική και η διακυβερνητική συνεργασία παραμένουν απαραίτητες για την αποτελεσματική εφαρμογή των στόχων αυτών (Menton, 2020).

Η ιδέα ενός οικολογικού κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ του κράτους και των πολιτών είναι χρήσιμη για να γίνει σαφής η ισορροπία δικαιωμάτων, ευθυνών και ελευθεριών. Δεν χρειάζεται να προϋποθέτει ψευδείς πεποιθήσεις σταθερότητας, αλλά θα πρέπει να αντιμετωπίζει άμεσα ζητήματα πολιτικής φιλοσοφίας. Η αποτυχία επίτευξης των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης υποδηλώνει αποτυχία στην υλοποίηση του υπάρχοντος κοινωνικού συμβολαίου (Brown, 2015). Οι κριτικές που δέχεται η ανάπτυξη με τη σημερινή της μορφή,

η οποία δεν είναι βιώσιμη για το φυσικό περιβάλλον, υποδηλώνουν ότι τα κράτη υποστηρίζουν καταπιεστικά συστήματα που καταστρέφουν αρκετά κοινωνικά στρώματα αλλά και τον πλανήτη, οδηγώντας σε φτώχεια και κλιματικό χάος. Ένα οικολογικό συμβόλαιο συνέργειας πρέπει να οριοθετεί την ελευθερία των φορέων προς ανάπτυξη, να αποφεύγει τη χειραγώγηση, καθώς και τη συνέργεια ανάμεσα σε φορείς και εμπλεκόμενους, για να διασφαλίσει δίκαια αποτελέσματα όσον αφορά την αειφόρο ανάπτυξη (Steffen, 2015).

Ο περιορισμός της ανάπτυξης και η αρχή μιας καθολικά αποδεκτής «οικολογικής ελευθερίας» θα μπορούσε να αποτελέσει μία αρχική βάση για τη συνέργεια μεταξύ της προστασίας των πόρων του φυσικού περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης. Η οικολογική ελευθερία θα επεξεργαζόταν τι συνιστά ελευθερία τι όχι. Η ότι η οικολογική καταστροφή είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης φύσης δεν είναι ορθό, αν και ορισμένοι περιβαλλοντολόγοι υιοθετούν αυτή τη στάση, διακινδυνεύοντας την εφαρμογή αυταρχικών πολιτικών. Από την άλλη η εφαρμογή μιας συνεργατικής οικολογικής ελευθερίας προσφέρει μια βιώσιμη και εφαρμόσιμη εναλλακτική λύση (Zografos, 2020). Κατά τον επανασχεδιασμό της πολιτικής των κρατών και των οργανισμών, είναι απαραίτητο να υιοθετηθούν ρεαλιστικά πλαίσια όπως η διαχείριση κινδύνου καταστροφών. Αν η διαχείριση αυτή είναι σε αρχικά επίπεδα, μετατοπίζει την εστίαση από την αποτυχημένη ανάπτυξη στην προετοιμασία για κρίσεις. Ένα οικολογικό συμβόλαιο μεταξύ του κράτους και των πολιτών πιθανόν να είναι μια εφικτή λύση προκειμένου να διασφαλιστούν δίκαια αποτελέσματα και να εξισορροπηθούν τα δικαιώματα, οι ευθύνες και οι ελευθερίες και αποτελεί μία βάση για τη συνέργεια, ανάμεσα σε αυτούς τους δύο φορείς (Vaden, 2020).

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι στη βιβλιογραφία χρησιμοποιείται ο όρος καταστροφή και όχι κρίση ως μια πιο ακριβή περιγραφή της περιβαλλοντικής καταστροφής που αντιμετωπίζεται. Η διαχείριση κινδύνου καταστροφών παρουσιάζεται ως μια απαραίτητη συστημική αλλαγή για τη μείωση της πιθανότητας καταστροφής και των ζημιών, αλλά αναγνωρίζεται επίσης ότι η εξωτερική υποστήριξη διακυβεύεται όλο και περισσότερο από οικολογικές αλλαγές (Bendell, 2021). Το ΔΚΚ θα μπορούσε να γίνει η αρχή οργάνωσης και συνεργασίας για όλους τους τομείς πολιτικής, συμπεριλαμβανομένων της οικονομίας,

της εκπαίδευσης, της υγείας και της άμυνας. Προτείνεται ότι μία διεθνής συνέργεια ΔΚΚ θα μπορούσε να αντικαταστήσει σε ένα βαθμό τη συνέργεια ανάμεσα στην προστασία των πόρων του φυσικού περιβάλλοντος και της αειφόρου ανάπτυξης, τουλάχιστον με την παρούσα μορφή της. Αν και η ΔΚΚ δεν προσφέρει μία θετική θεώρηση της αειφόρου ανάπτυξης, είναι μια απαραίτητη απάντηση στις πραγματικότητες που πρέπει να αντιμετωπίσουν οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής (Bendell, 2021).

Ο όρος «μετακαταστροφή» εισάγεται για να περιγράψει τη νέα εποχή των ανεπανόρθωτων, εκτεταμένων καταστροφών που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα στα πλαίσια του περιβάλλοντος. Αυτό υπογραμμίζει την ανάγκη αντιμετώπισης των κοινωνικοπολιτικών οικονομικών συστημάτων που προκαλούν καταστροφές, αντί να αντιμετωπίζονται οι καταστροφές ως ξεχωριστά ατυχή γεγονότα. Οι περιβαλλοντικές καταστροφές εμφανίζονται στη σύγχρονη πραγματικότητα με όλο και μεγαλύτερη συχνότητα και έχει καθυστερήσει μια η έναρξη της προετοιμασίας των κοινωνιών για αυξανόμενες κρίσεις “United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2022”.

3.4.3 Συνέργεια μεταξύ προστασίας τους περιβάλλοντος και οικονομικής ανάπτυξης πέρα από τη διαχείριση κρίσεων

Η αειφόρος ανάπτυξη είναι επί του παρόντος μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της κοινωνίας και μια κρίσιμη πτυχή αυτής της πρόκλησης είναι η βιώσιμη χρήση των περιορισμένων πόρων του φυσικού περιβάλλοντος. Εδώ και πολλές δεκαετίες, η χρήση των πόρων με τους ρυθμούς της παρούσας ανάπτυξης θεωρείται μη βιώσιμη. Σε αυτό το πλαίσιο, οι φορείς ανάπτυξης διαδραματίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο καθώς είναι υπεύθυνες για τη εκμετάλλευση των πόρων αυτών. Η αποτελεσματική χρήση των πόρων είναι απαραίτητη για την επίτευξη βιωσιμότητας (Robinson, 2004). Το εάν οι πόροι χρησιμοποιούνται αποτελεσματικά σε μεγάλη κλίμακα καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από μεμονωμένους χρήστες φυσικών πόρων. Η λογική της βιώσιμης ανάπτυξης περιλαμβάνει πλέον όχι μόνο περιβαλλοντικούς πόρους αλλά και κοινωνικούς πόρους. Μια προσέγγιση για τη βελτίωση

της οικολογικής απόδοσης σε ευρύτερο πλαίσιο είναι μέσω της κυκλικής χρήσης πόρων, όπου οι πόροι διακινούνται συνεχώς μεταξύ των χρηστών. Αυτό απαιτεί από τις εταιρείες να ανταγωνίζονται μέχρι ένα βαθμό όσον αφορά το προϊόν, αλλά και να συνεργάζονται όσον αφορά τη χρήση των πόρων. Αυτός ο ταυτόχρονος ανταγωνισμός και συνεργασίας είναι γνωστός έχει συζητηθεί εκτενώς στη βιβλιογραφία διαχείρισης των περιβαλλοντικών πόρων αλλά και της περιβαλλοντικής κρίσης γενικότερα. Η συνεργασία αυτή, έχει επίσης συνδεθεί με διάφορα οφέλη, όπως ανάπτυξη νέων προϊόντων, βελτιωμένες θέσεις στην αγορά, βελτιωμένη αποδοτικότητα παραγωγής και αυξημένη επιχειρηματική απόδοση (Figge, 2019, Palmieri, 2019).

Αυτά τα θετικά αποτελέσματα δεν μπορούν να αξιολογηθούν εύκολα σε συνολικό επίπεδο, αφού αξιολογούνται κυρίως σε μεμονωμένο επίπεδο εταιρειών. Επιπλέον, στη βιβλιογραφία έχει προταθεί ότι η συνεργασία ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και την οικονομική ανάπτυξη, μπορεί να οδηγήσει σε θετικά αποτελέσματα βιωσιμότητας της ανάπτυξης αυτής (Stadler, 2017). Ωστόσο, εξακολουθεί να υπάρχει έλλειψη συστηματικής έρευνας σχετικά με τη συνέργεια για την αειφορία και τα συγκεκριμένα αποτελέσματά της. Είναι δεδομένο ότι η συνέργεια για τη βιωσιμότητα διαφέρει από άλλες μορφές συνέργειας, επειδή το αποτέλεσμα της βιωσιμότητας καθορίζεται σε μακροοικονομικό επίπεδο, αλλά επηρεάζεται από τη συμπεριφορά μεμονωμένων επιχειρήσεων σε μικροεπίπεδο (Christ, 2017). Η συνέργεια για τη βιώσιμη ανάπτυξη, μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα τόσο για τις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις όσο και για την κοινωνία. Επίσης, ο συνδυασμός συνέργεια και ανταγωνισμού μπορεί να προσφέρει συνεργιστικά οφέλη και να οδηγήσει σε καλύτερες επιδόσεις την ανάπτυξη. Έχει προταθεί ότι αυτό ισχύει και για τα αποτελέσματα βιωσιμότητας. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η σχέση μεταξύ συνέργειας και βιωσιμότητας δεν είναι πάντα απλή και ότι τα θετικά αποτελέσματα τόσο σε μικροεπίπεδο όσο και σε μακροεπίπεδο δεν είναι εγγυημένα. Ο βασικός λόγος είναι γιατί μπορεί να υπάρχουν ασάφειες στη διάκριση μεταξύ οικονομικών αποτελεσμάτων και κοινωνικών ή/και περιβαλλοντικών αποτελεσμάτων. Συνεπώς, για να γίνουν καλύτερα κατανοητά τα οφέλη της συνέργειας, η έρευνα πρέπει να επιτύχει τη

διάκριση μεταξύ διαφορετικών τύπων αποτελεσμάτων, αξιολογώντας κατάλληλα μέτρα έκβασης κάθε φορά (Bouncken, 2013, Bowen, 2018).

3.4.4 Η χρήση των πόρων σα μέτρο απόδοσης της συνέργειας ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και την ανάπτυξη με σκοπό τη βιώσιμη ανάπτυξη

Η έλλειψη πόρων έχει αναγνωριστεί ως εμπόδιο στην ανθρώπινη ανάπτυξη εδώ και αρκετές δεκαετίες. Εάν η κοινωνία απαιτεί πόρους για να καλύψει τις αυξανόμενες ανάγκες των ανθρώπων, αλλά αυτοί οι πόροι είναι περιορισμένοι, τότε καθίσταται απαραίτητο να βελτιωθεί η αποδοτικότητα των πόρων. Αυτό είναι απαραίτητο για την επίτευξη των διττών στόχων της ικανοποίησης των αυξανόμενων ανθρώπινων αναγκών (ανάπτυξη), ενώ ταυτόχρονα την ελαχιστοποίηση της κατανάλωσης των πόρων αυτών (Meadows, 1972). Σε αυτό το πλαίσιο, οι πόροι μπορούν να ερμηνευθούν ευρέως. Για παράδειγμα, οι εκπομπές CO₂, οι οποίες συμβάλλουν στην αλλαγή του κλίματος, χρησιμοποιούνται συχνά για να αντιπροσωπεύσουν τη χρήση των φυσικών πόρων, καθώς εξαντλούν τις περιορισμένες αποθήκες άνθρακα (Wackernagel, 1999). Στον Πίνακα 2 απεικονίζεται μία εννοιολογική προσέγγιση σε σχέση με τα αποτελέσματα της συνέργειας στην αειφόρο ανάπτυξη.

Πίνακας 1. Εννοιολογική προσέγγιση των αποτελεσμάτων συνέργειας στην αειφόρο ανάπτυξη

	Επίπεδο Μικροοικονομίας		Επίπεδο Μακροοικονομίας
Πόρος	Τοπική επιχείρηση	Συνεταιρισμός	Συνολικό αποτέλεσμα

Οικονομικοί Πόροι	Οικονομική συνεισφορά σε τοπικές επιχειρήσεις	Οικονομική συνεισφορά σε συνεταιριστικές επιχειρήσεις	Οικονομική συνεισφορά
Περιβαλλοντικοί Πόροι	Περιβαλλοντική συνεισφορά σε τοπικές επιχειρήσεις	Περιβαλλοντική συνεισφορά σε συνεταιριστικές επιχειρήσεις	Περιβαλλοντική συνεισφορά
Συνολικό αποτέλεσμα	Συνολική συνεισφορά σε τοπικές επιχειρήσεις	Συνολική συνεισφορά σε συνεταιριστικές επιχειρήσεις, βιωσιμότητα, αποτέλεσμα	Θετικό

Πρόσφατες μελέτες δίνουν έμφαση στη διάκριση μεταξύ της χρήσης πόρων σε μικροεπίπεδο και σε μακροεπίπεδο (Figge et al., 2017). Η αειφόρος ανάπτυξη, ως κοινωνική έννοια, αφορά πρωτίστως τη χρήση των πόρων σε μακροοικονομικό επίπεδο. Ωστόσο, οι αποφάσεις σχετικά με τη χρήση των πόρων λαμβάνονται σε μικροεπίπεδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι η υψηλότερη οικολογική απόδοση σε μικροεπίπεδο δεν μεταφράζεται απαραίτητα σε υψηλότερη οικολογική απόδοση σε μακροεπίπεδο, ιδιαίτερα όταν η χρήση των πόρων ακολουθεί ένα διαδοχικό ή κυκλικό μοτίβο (Figge, 2019). Από μακροοικονομικής άποψης, η αποτελεσματικότητα της χρήσης περιβαλλοντικών πόρων είναι μείζονος σημασίας λόγω της σπανιότητάς των πόρων αυτών. Οι επαναχρησιμοποιημένοι πόροι συμβάλλουν στη βιωσιμότητα μέχρι το σημείο που χρειάζεται να αντικατασταθούν από παρθένους πόρους (Figge et al., 2017). Για παράδειγμα, η κυκλική επαναχρησιμοποίηση

πόρων μπορεί να οδηγήσει σε υποβάθμιση της ποιότητάς τους μετά από πολλές επαναλήψεις. Για την αντιμετώπιση της σπανιότητας των φυσικών πόρων, πολλοί προτείνουν μια κυκλική προσέγγιση στη χρήση των πόρων, ωστόσο ακόμη και αυτή η προσέγγιση χρειάζεται ιδιαίτερη μελέτη ανάλογα με τους πόρους, προκειμένου να διασφαλιστεί η ακεραιότητά και η ποιότητά τους (Pearce, 1990).

Στη βιβλιογραφία για την αειφόρο ανάπτυξη, η έννοια της αποδοτικότητας των πόρων έχει εξεταστεί σε συνάρτηση με την οικολογική απόδοση. Η οικολογική απόδοση, όπως ορίζεται από την οργανισμό με το όνομα «Παγκόσμιο Επιχειρηματικό Συμβούλιο για την Αειφόρο Ανάπτυξη» (“World Business Council for Sustainable Development”), αναφέρεται στη χρήση περιορισμένων φυσικών πόρων στη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης. Ενώ γενικά προτιμάται η αύξηση της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, προτιμάται επίσης η ελαχιστοποίηση της χρήσης πόρων η οποία οδηγεί σε υψηλότερη οικολογική απόδοση. Η ενίσχυση της οικολογικής απόδοσης από τη χρήση φυσικών πόρων, θεωρείται συχνά ως ένας τρόπος που συμβάλει στη βιωσιμότητα της ανάπτυξης. Η επίτευξη μιας πιο αποδοτικής χρήσης των πόρων απαιτεί συχνά τη συνέργεια μεταξύ των φορέων που τους χρησιμοποιούν για οικονομικό όφελος, και αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως βιομηχανική συμβίωση στο πεδίο της βιομηχανικής οικολογίας (Chertow, 2000). Η βιομηχανική συμβίωση περιλαμβάνει τη συλλογική συμμετοχή παραδοσιακά χωριστών οργανισμών, διευκολύνοντας την ανταλλαγή υλικών, ενέργειας, νερού και υποπροϊόντων. Η συνέργεια αυτή, αποτελεί το κλειδί για τη βιομηχανική συμβίωση. Ωστόσο, η απλή διασφάλιση της αύξησης της οικολογικής απόδοσης δεν αρκεί για τη διασφάλιση και της βιωσιμότητας. Η έρευνα έχει εντοπίσει το φαινόμενο ανάκαμψης, το οποίο υποδηλώνει ότι οι βελτιώσεις στην αποδοτικότητα των πόρων μπορεί να οδηγήσουν σε αυξημένη ζήτηση ή ακόμη και σε αντιπαραγωγικά αποτελέσματα (Saunders, 2000, Marian, 2000).

3.4.5 Συνέργεια προστασίας περιβάλλοντος και ανάπτυξης, ανταγωνισμός και αειφόρος ανάπτυξη

Αν και η συνέργεια μεταξύ των μεμονωμένων ενδιαφερόμενων που εκμεταλλεύονται περιβαλλοντικούς πόρους είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ανάπτυξη, ταυτόχρονα οι χρήστες αυτοί ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Στη βιβλιογραφία με βασική θεματολογία τη διαχείριση, αυτή η ταυτόχρονη συνέργεια και ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων αναφέρεται ως “coopetition” (Bengtsson, 2000). Η έρευνα έχει δείξει ότι η συνέργεια έχει θετικά αποτελέσματα στην καινοτομία, τις οικονομικές επιδόσεις, την ανταλλαγή γνώσεων, την ανταγωνιστικότητα, την ανάπτυξη, την αποτελεσματικότητα, την επιρροή των επιχειρήσεων σε οικονομικές κλίμακες και τη διαχείριση της αβεβαιότητας και του κινδύνου που υπάρχει στην αγορά (Gnyawali, 2011; Mantena, 2012, Bouncken, 2016). Ωστόσο, η Συνέργεια μπορεί να έχει και αρνητικές επιδράσεις όπως να εμποδίσει την καινοτομία, να οδηγήσει σε έλλειψη γνώσεων, στις συνεργασίες υπάρχει πάντα το ρίσκο της μίμησης, των ευκαιριακών κινδύνων αλλά και της αύξησης του κόστους συντονισμού και των συγκρούσεων (Liu, 2014, Bouncken, 2015).

Η εξισορρόπηση των θετικών και αρνητικών επιδράσεων της Συνέργειας, είναι επομένως απαραίτητη, ιδίως στο πλαίσιο της βιωσιμότητας, η οποία περιλαμβάνει οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς στόχους τόσο στο επίπεδο της μακροοικονομίας όσο και στο επίπεδο της μικροοικονομίας. Οι περισσότερες μελέτες της βιβλιογραφίας πάνω στο ζήτημα έχουν επικεντρωθεί στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων μεμονωμένων επιχειρήσεων σε μικρο-επίπεδο, παραβλέποντας τα διαφορετικά στοιχεία που πρέπει να αξιολογηθούν ανάμεσα στους εταίρους μιας συνέργειας και την πιθανή αναντιστοιχία μεταξύ των αποτελεσμάτων σε μικρο και μακροεπίπεδο. Στην περίπτωση της συνέργειας με σκοπό την αειφορία, είναι ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα η εξέταση της επίδρασης των οργανισμών που συνεργάζονται στο περιβάλλον αλλά και πάνω σε κοινωνικά ζητήματα (Liu, 2014, Bouncken, 2015).

Οι μελέτες που επικεντρώνονται αποκλειστικά στο θέμα της συνέργειας ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης αξιολογούν διάφορους

τύπους παραγόντων στους οποίους επιδρά η Συνέργεια με μια γενική έννοια (Bowen, 2018, Christ, 2017, Planko, 2019, Stadler, 2017· Volschenk, 2016). Ωστόσο, υπάρχει έλλειψη συστηματικής μεθοδολογικής προσέγγισης της σχετικά με τα συγκεκριμένα αποτελέσματα που σχετίζονται με τη Συνέργεια για τη βιωσιμότητα. Επιπλέον, τα ευρήματα των μελετών που εξετάζουν τα αποτελέσματα βιωσιμότητας της Συνέργειας είναι κάπως ετερογενή. Αντί να αντιλαμβάνονται συστηματικά τις πιθανές έννοιες των αποτελεσμάτων της βιωσιμότητας, αυτές οι μελέτες δείχνουν ότι η Συνέργεια μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα σε συγκεκριμένες πτυχές που σχετίζονται με τη βιωσιμότητα, όπως η εφοδιαστική αλυσίδα (Limoubpratum et al., 2015), η καινοτομία πράσινων προϊόντων (Melandar, 2017), οι προμήθειες (Meehan, 2015), ή ανακύκλωση (Volschenk et al., 2016). Για παράδειγμα, στη μελέτη των Christ et al. διερευνήθηκε μια συμφωνία Συνέργειας στην αυστραλιανή οиноποιία που μείωσε τη χρήση ορυκτών καυσίμων και ψύξης αναθέτοντας από κοινού την εξωτερική ανάθεση εμφιάλωσης και συσκευασίας (Chrtist, 2017). Ομοίως, οι Planko et al., προσδιορίζουν τους κύριους παράγοντες που επιτρέπουν τη Συνέργεια στον ολλανδικό τομέα των έξυπνων δικτύων, όπου οι ανταγωνιστές συνεργάζονται για την ανάπτυξη καινοτόμων τεχνολογιών που υποστηρίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη (Planko, 2017).

Συνολικά, οι μελέτες για τη συνέργεια για τη βιωσιμότητα υποδηλώνουν ότι η Συνέργεια μεταξύ ανταγωνιστών στην αγορά, μπορεί να αξιοποιήσει αποτελεσματικά τους περιορισμένους τεχνολογικούς, οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους για την προώθηση της βιωσιμότητας. Ωστόσο, ορισμένοι ερευνητές αμφισβήτησαν τη χρησιμότητα της συνέργειας για τη βιωσιμότητα λόγω ανησυχίας που εκδήλωσαν σχετικά με το γεγονός ότι ο ανταγωνισμός μπορεί να εμποδίζει τους περιβαλλοντικούς στόχους. Ωστόσο, όπως τονίζουν οι Hahn et al., η ευκαιριακή συμπεριφορά από τις εταιρείες, δεν μπορεί απλώς να θεωρηθεί ότι θα εξαφανιστεί επειδή υπάρχει δυνατότητα βελτίωσης της βιωσιμότητας. Για την καλύτερη κατανόηση και πρόβλεψη της ευκαιριακής συμπεριφοράς, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί πότε και για ποιους οργανισμούς μπορεί να προκύψει η συμπεριφορά αυτή (Hahn, 2014).

3.5 Συζήτηση

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθεί ότι υπάρχει ένα κόστος που σχετίζεται με αυτή την ευκαιρία Συνέργειας στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης. Προκειμένου να επιτευχθούν υψηλότερα επίπεδα Συνέργειας για τη βιωσιμότητα, οι εταίροι πρέπει να είναι πρόθυμοι να κάνουν συμβιβασμούς. Δυστυχώς, αυτοί οι συμβιβασμοί δεν αντιμετωπίζονται πάντα αποτελεσματικά, με αποτέλεσμα ένα ποσοστό αποτυχίας άνω του 50% για τις προσπάθειες Συνέργειας. Ένας πιθανός λόγος για αυτήν την αποτυχία θα μπορούσε να είναι τα διαφορετικά συμφέροντα των ενδιαφερομένων εντός των επιχειρήσεων. Ορισμένοι ενδιαφερόμενοι μπορεί να δίνουν προτεραιότητα στην οικονομική απόδοση, ενώ άλλοι μπορεί να δίνουν προτεραιότητα στις περιβαλλοντικές επιδόσεις. Επιπλέον, ορισμένοι ενδιαφερόμενοι μπορεί να ενδιαφέρονται για την αποδοτικότητα των πόρων, ανεξάρτητα από το ποια εταιρεία χρησιμοποιεί τους πόρους, ενώ άλλοι μπορεί να ενδιαφέρονται περισσότερο για την επιτυχία μιας συγκεκριμένης εταιρείας ή του εταιρικού τομέα στο σύνολό του.

Αυτά τα διαφορετικά συμφέροντα μπορεί να οδηγήσουν σε εντάσεις εντός των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα όταν υπάρχει συνδυασμός οικονομικής ζημίας για κάποια εταιρεία και πιθανή περιβαλλοντική επιβάρυνση την οποία καλούνται να διαχειριστούν οι αρμόδιες αρχές. Ενώ οι ενδιαφερόμενοι με συνδυασμό περιβαλλοντικών και οικονομικών συμφερόντων στους αντίστοιχους οργανισμούς μπορεί να είναι ικανοποιημένοι με τα αποτελέσματα μιας Συνέργειας, όσοι οργανισμοί εστιάζουν περισσότερο στο οικονομικό σκέλος της ανάπτυξης, μπορεί να θεωρήσουν μία Συνέργεια αποτυχημένη, ειδικά αν αποφέρει μειωμένο κέρδος. Η κατανόηση του τρόπου αντιμετώπισης αυτών των προβλημάτων σε συνεργατικές συμμαχίες πόρων μπορεί να προσφέρει πληροφορίες για τη βελτίωση της βιωσιμότητας. Για παράδειγμα, η επιλογή του σωστού συνεργάτη για την κοινή χρήση των πόρων είναι ένα κρίσιμο έργο που αποτελεί τμήμα της διαχείρισης. Είναι πιθανό ότι η διοίκηση μιας εταιρείας θα δώσει προτεραιότητα στο όφελος για το δικό της οργανισμό, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε εντάσεις εάν επιλεγεί η εναλλακτική με το υψηλότερο όφελος για το περιβάλλον. Για να δημιουργήσει μια επιτυχημένη σχέση Συνέργειας, η

διοίκηση πρέπει να βρει έναν εταίρο που να ευθυγραμμίζεται με τα συμφέροντα οργανισμού τους, δηλαδή μια εταιρεία με συμπληρωματικά συμφέροντα. Ως εκ τούτου, η εύρεση του κατάλληλου εταίρου είναι απαραίτητη αλλά όχι για την επιτυχή Συνέργεια προς τη βιωσιμότητα.

Όταν υπάρχουν συνεργασίες που οδηγούν σε συμβιβασμούς για τη διαχείριση των πόρων, οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να κατανοήσουν ότι ορισμένες εταιρείες δεν θα μπορούν να εκμεταλλεύονται κάποιον πόρο τόσο αποτελεσματικά. Ενώ η συνολική αποδοτικότητα της εκμετάλλευσης βελτιώνεται, η αποδοτικότητα της χρήσης των πόρων από μεμονωμένες επιχειρήσεις μειώνεται. Επομένως, τα ενδιαφερόμενα μέρη που επικρίνουν τις εταιρείες για την έλλειψη αποτελεσματικότητάς τους μπορεί να μην βοηθούν τη συνολική αποδοτικότητα των πόρων. Προκειμένου να υπάρχει περισσότερη συμβολή στη βιωσιμότητα, είναι σημαντικό να αποδεχθούν κάποιοι ότι ορισμένοι πόροι μπορεί να χρησιμοποιούνται λιγότερο αποτελεσματικά, ακόμη και σε μεγαλύτερη κλίμακα. Οι Christ et al., παρέχουν ένα πρακτικό παράδειγμα στην αυστραλιανή οινοβιομηχανία όπου μια προσπάθεια Συνέργειας που ήταν επωφελής για το περιβάλλον τερματίστηκε επειδή φαινόταν να βλάπτει την κερδοφορία. Με άλλα λόγια, τα περιβαλλοντικά οφέλη από τη Συνέργεια σε μεγαλύτερη κλίμακα δεν αντιστάθμισαν αρκετά τη μείωση των οικονομικών αποτελεσμάτων, κάτι το οποίο οδήγησε στη διακοπή της Συνέργειας (Christ, 2017).

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, εξετάζοντας τη συνέργεια σε σχέση με την βιώσιμη ανάπτυξη, προκύπτουν νέες δυνατότητες για το πώς η συνέργεια μεταξύ των επιχειρήσεων μπορεί να συμβάλει στην πρόοδο προς τη βιωσιμότητα. Η βιώσιμη ανάπτυξη έχει σα βασικό σκοπό να καλύψει τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου στο παρόν, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τις αντίστοιχες ανάγκες του κοινωνικού συνόλου στο μέλλον. Ωστόσο, η έμφαση στην οικονομική ανάπτυξη την καθιστά αντιφατική, καθώς η απεριόριστη ανάπτυξη σε έναν πλανήτη όπου το περιβάλλον έχει πεπερασμένους πόρους είναι αδύνατη. Ο ανταγωνισμός μπορεί να ωθήσει την καινοτομία για βιωσιμότητα, αλλά και να οδηγήσει σε υπερεκμετάλλευση πόρων. Αντίθετα, η συνέργεια μεταξύ ανταγωνιστών για αποδοτικότερη χρήση πόρων μπορεί να ωφελήσει το περιβάλλον και τις επιχειρήσεις. Ο συνδυασμός συνέργειας και ανταγωνισμού (coopetition) ενισχύει την καινοτομία, την αποδοτικότητα και τη βιωσιμότητα, αν και απαιτείται προσοχή στην εμφάνιση ευκαιριακών συμπεριφορών. Από την άλλη πλευρά, επειδή οι έννοιες της συνέργειας και του ανταγωνισμού αλλά κυρίως οι επιδράσεις που έχουν αυτές οι προσπάθειες στην αειφόρο ανάπτυξη είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αξιολογηθούν (ετερογένεια παραγόντων στους οποίους επιδρούν, μακροοικονομικό και μικροοικονομικό επίπεδο, διαφορετικοί στόχοι από τις εταιρείες), συνεπώς χρειάζεται συνεχώς μελέτη πάνω στο συγκεκριμένο πεδίο, προκειμένου να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα που μπορεί να γενικευθούν.

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adelman, I. (2000). The role of government in economic development. In *Foreign aid and development* (pp. 53–75). Routledge.
- Altman, M. (2015). Cooperative organizations as an engine of equitable rural economic development. *Journal of Co-Operative Organization and Management*, 3(1), 14–23.
- Alvarado-Herrera, A., Bigne, E., Aldas-Manzano, J., & Curras-Perez, R. (2017). A scale for measuring consumer perceptions of corporate social responsibility following the sustainable development paradigm. *Journal of Business Ethics*, 140, 243–262.
- Álvarez Jaramillo, J., Zarthá Sossa, J. W., & Orozco Mendoza, G. L. (2019). Barriers to sustainability for small and medium enterprises in the framework of sustainable development—L literature review. *Business Strategy and the Environment*, 28(4), 512–524.
- Augsburg, T. (2014). Becoming transdisciplinary: The emergence of the transdisciplinary individual. *World Futures*, 70(3–4), 233–247.
- Aye, G. C., & Edoja, P. E. (2017). Effect of economic growth on CO2 emission in developing countries: Evidence from a dynamic panel threshold model. *Cogent Economics & Finance*, 5(1), 1379239.
- Baker, S. (2015). *Sustainable development*. Routledge.
- Bartik, T. J. (1991). *Who benefits from state and local economic development policies?*
- Baylis, K., Peplow, S., Rausser, G., & Simon, L. (2008). Agri-environmental policies in the EU and United States: A comparison. *Ecological Economics*, 65(4), 753–764.
- Bayly, C. A. (2012). *Indigenous and colonial origins of comparative economic development: The case of colonial India and Africa* (Vol. 4474). World Bank Publications.
- Behrens, A., Giljum, S., Kovanda, J., & Niza, S. (2007). The material basis of the global economy: Worldwide patterns of natural resource extraction and their implications for sustainable resource use policies. *Ecological Economics*, 64(2), 444–453.

- Bendell, J. (2022). Replacing sustainable development: Potential frameworks for international cooperation in an era of increasing crises and disasters. *Sustainability*, 14(13), 8185.
- Bendell, J., & Read, R. (2021). *Deep adaptation: Navigating the realities of climate chaos*. John Wiley & Sons.
- Bendell, J., Sutherland, N., & Little, R. (2017). Beyond unsustainable leadership: Critical social theory for sustainable leadership. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 8(4), 418–444.
- Bengtsson, M., & Kock, S. (2000). "Coopetition" in business Networks—To cooperate and compete simultaneously. *Industrial Marketing Management*, 29(5), 411–426.
- Bo, S. (2011). A literature survey on environmental Kuznets curve. *Energy Procedia*, 5, 1322–1325.
- Bogner, F. X. (1998). The influence of short-term outdoor ecology education on long-term variables of environmental perspective. *The Journal of Environmental Education*, 29(4), 17–29.
- Bouncken, R. B., & Fredrich, V. (2012). Coopetition: Performance implications and management antecedents. *International Journal of Innovation Management*, 16(05), 1250028.
- Bouncken, R. B., Gast, J., Kraus, S., & Bogers, M. (2015). Coopetition: A systematic review, synthesis, and future research directions. *Review of Managerial Science*, 9, 577–601.
- Bouncken, R. B., & Kraus, S. (2013). Innovation in knowledge-intensive industries: The double-edged sword of coopetition. *Journal of Business Research*, 66(10), 2060–2070.
- Bowen, F. E., Bansal, P., & Slawinski, N. (2018). Scale matters: The scale of environmental issues in corporate collective actions. *Strategic Management Journal*, 39(5), 1411–1436.
- Brown, J. H. (2015). *The oxymoron of sustainable development*.
- Carley, M., & Christie, I. (2017). *Managing sustainable development*. Routledge.
- Castro, C. J. (2004). Sustainable development: Mainstream and critical perspectives. *Organization & Environment*, 17(2), 195–225.
- Chang, H.-J. (2011). Institutions and economic development: Theory, policy and history. *Journal of Institutional Economics*, 7(4), 473–498.

- Christ, K. L., Burritt, R. L., & Varsei, M. (2017). Coopetition as a potential strategy for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 26(7), 1029–1040.
- Copeland, P. (2012). *Conclusion: The Lisbon Strategy—evaluating success and understanding failure*. Springer.
- Cygler, J., Sroka, W., Solesvik, M., & Dębikowska, K. (2018). Benefits and drawbacks of coopetition: The roles of scope and durability in coopetitive relationships. *Sustainability*, 10(8), 2688.
- Dasgupta, S., Laplante, B., Wang, H., & Wheeler, D. (2002). Confronting the environmental Kuznets curve. *Journal of Economic Perspectives*, 16(1), 147–168.
- Dasgupta, S., Mody, A., Roy, S., & Wheeler, D. (2001). Environmental regulation and development: A cross-country empirical analysis. *Oxford Development Studies*, 29(2), 173–187.
- Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11(2), 130–141.
- Faber, M. M., Jöst, F., & Manstetten, R. (1995). Limits and Perspectives of the Concept of a Sustainable Development. *Economie Appliquée*, 48(2), 231–249.
- Feiock, R. C., & Kim, J.-H. (2001). Form of government, administrative organization, and local economic development policy. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 11(1), 29–50.
- Feiock, R. C., & Stream, C. (2001). Environmental protection versus economic development: A false trade-off? *Public Administration Review*, 61(3), 313–321.
- Feurer, R., & Chaharbaghi, K. (1994). Defining competitiveness: A holistic approach. *Management Decision*, 32(2), 49–58.
- Figge, F., Givry, P., Canning, L., Franklin-Johnson, E., & Thorpe, A. (2017). Eco-efficiency of virgin resources: A measure at the interface between micro and macro levels. *Ecological Economics*, 138, 12–21.
- Figge, F., & Thorpe, A. S. (2019). The symbiotic rebound effect in the circular economy. *Ecological Economics*, 163, 61–69.

- Fuso Nerini, F., Tomei, J., To, L. S., Bisaga, I., Parikh, P., Black, M., Borrion, A., Spataru, C., Castán Broto, V., & Anandarajah, G. (2018). Mapping synergies and trade-offs between energy and the Sustainable Development Goals. *Nature Energy*, 3(1), 10–15.
- Glasson, J., & Therivel, R. (2013). *Introduction to environmental impact assessment*. Routledge.
- Gnyawali, D. R., & Park, B.-J. R. (2011). Co-opetition between giants: Collaboration with competitors for technological innovation. *Research Policy*, 40(5), 650–663.
- Gosh, J. (2013). Too much of the same. *Dandc. Eu. D+ C Development and Cooperation*.
- Greenwod, D., Holt, R., & Power, T. (2010). Local Economic Development in the 21st Century. *ME Sharpe*.
- Hafezalkotob, A. (2017). Competition, cooperation, and coopetition of green supply chains under regulations on energy saving levels. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 97, 228–250.
- Hahn, T., & Pinkse, J. (2014). Private environmental governance through cross-sector partnerships: Tensions between competition and effectiveness. *Organization & Environment*, 27(2), 140–160.
- Hák, T., Janoušková, S., & Moldan, B. (2016). Sustainable Development Goals: A need for relevant indicators. *Ecological Indicators*, 60, 565–573.
- Halkos, G. (2011). *Environment and economic development: Determinants of an EKC hypothesis*.
- Hastings, A. (2004). Transients: The key to long-term ecological understanding? *Trends in Ecology & Evolution*, 19(1), 39–45.
- Heerink, N., Mulatu, A., & Bulte, E. (2001). Income inequality and the environment: Aggregation bias in environmental Kuznets curves. *Ecological Economics*, 38(3), 359–367.
- Holifield, R. (2001). Defining environmental justice and environmental racism. *Urban Geography*, 22(1), 78–90.
- Homer-Dixon, T., Renn, O., Rockstrom, J., Donges, J. F., & Janzwood, S. (2021). A call for an international research program on the risk of a global polycrisis. *Available at SSRN 4058592*.

- Johnson, D. L., Ambrose, S. H., Bassett, T. J., Bowen, M. L., Crummey, D. E., Isaacson, J. S., Johnson, D. N., Lamb, P., Saul, M., & Winter-Nelson, A. E. (1997). Meanings of environmental terms. *Journal of Environmental Quality*, 26(3), 581–589.
- Jordan, A. (1999). The implementation of EU environmental policy; a policy problem without a political solution? *Environment and Planning C: Government and Policy*, 17(1), 69–90.
- Jordan, A. (2012). *Environmental policy in the EU: Actors, institutions and processes*. Routledge.
- Jorgenson, A. K. (2014). Economic development and the carbon intensity of human well-being. *Nature Climate Change*, 4(3), 186–189.
- Kaempf, D. (2022). Coopetition in the Context of the Sustainability Goals: A Systematic Overview. *Regional and Business Studies*, 14(2), 47–61.
- Kothari, A., Demaria, F., & Acosta, A. (2014). Buen Vivir, degrowth and ecological Swaraj: Alternatives to sustainable development and the green economy. *Development*, 57(3–4), 362–375.
- Kousksou, T., Allouhi, A., Belattar, M., Jamil, A., El Rhafiki, T., Arid, A., & Zeraouli, Y. (2015). Renewable energy potential and national policy directions for sustainable development in Morocco. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 47, 46–57.
- Kraft, M. E. (2021). *Environmental policy and politics*. Routledge.
- Kroll, C., Warchold, A., & Pradhan, P. (2019). Sustainable Development Goals (SDGs): Are we successful in turning trade-offs into synergies? *Palgrave Communications*, 5(1).
- Lewis, W. A. (2013). *Theory of economic growth*. Routledge.
- Limoubpratum, C., Shee, H., & Ahsan, K. (2015). Sustainable distribution through coopetition strategy. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 18(5), 424–441.
- Liu, Y., Luo, Y., Yang, P., & Maksimov, V. (2014). Typology and effects of co-opetition in buyer–supplier relationships: Evidence from the Chinese home appliance industry. *Management and Organization Review*, 10(3), 439–465.

- Lovett, G. M., Burns, D. A., Driscoll, C. T., Jenkins, J. C., Mitchell, M. J., Rustad, L., Shanley, J. B., Likens, G. E., & Haeuber, R. (2007). Who needs environmental monitoring? *Frontiers in Ecology and the Environment*, 5(5), 253–260.
- Manzhynski, S., & Figge, F. (2020). Coopetition for sustainability: Between organizational benefit and societal good. *Business Strategy and the Environment*, 29(3), 827–837.
- Marchese, C. (2008). *The limits to growth then and now*. Citeseer.
- McCormick, J. (2001). *Environmental policy in the European Union* (Vol. 142). Springer.
- MEa, M. E. A. (2005). *Ecosystems and Human Well-Being: Wetlands and water synthesis*.
- Meadows, D., Meadows, D., Randers, J., & Behrens, W. (1972). *The Limits to Growth*. New York: Universe Books. *Cerca Con Google*.
- Mebratu, D. (1998). Sustainability and sustainable development: Historical and conceptual review. *Environmental Impact Assessment Review*, 18(6), 493–520.
- Meehan, J., & Bryde, D. J. (2015). A field-level examination of the adoption of sustainable procurement in the social housing sector. *International Journal of Operations & Production Management*, 35(7), 982–1004.
- Melander, L. (2017). Achieving sustainable development by collaborating in green product innovation. *Business Strategy and the Environment*, 26(8), 1095–1109.
- Menton, M., Larrea, C., Latorre, S., Martinez-Alier, J., Peck, M., Temper, L., & Walter, M. (2020). Environmental justice and the SDGs: From synergies to gaps and contradictions. *Sustainability Science*, 15, 1621–1636.
- Mikolajuk, C. (2005). Thanks, But No Thanks. *Harvard International Review*, 26(4), 32.
- Olawumi, T. O., & Chan, D. W. (2018). A scientometric review of global research on sustainability and sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 183, 231–250.
- Palmieri, A., Pomponi, F., & Russo, A. (2019). A triple-win scenario for horizontal collaboration in logistics: Determining enabling and key success factors. *Business Strategy and the Environment*, 28(6), 1166–1178.

- Panwar, N. L., Kaushik, S. C., & Kothari, S. (2011). Role of renewable energy sources in environmental protection: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(3), 1513–1524.
- Paul, B. D. (2008). A history of the concept of sustainable development: Literature review. *The Annals of the University of Oradea, Economic Sciences Series*, 17(2), 576–580.
- Persson, K. G., & Sharp, P. (2015). *An economic history of Europe*. Cambridge University Press.
- Planko, J., Chappin, M. M., Cramer, J., & Hekkert, M. P. (2019). Coping with coopetition—Facing dilemmas in cooperation for sustainable development: The case of the Dutch smart grid industry. *Business Strategy and the Environment*, 28(5), 665–674.
- Plumwood, V. (2005). *Environmental culture: The ecological crisis of reason*. Routledge.
- Ponis, S. T., Papanikolaou, P.-A., Katimertzoglou, P., Ntalla, A. C., & Xenos, K. I. (2017). Household food waste in Greece: A questionnaire survey. *Journal of Cleaner Production*, 149, 1268–1277.
- Pridham, G. (2019). National environmental policy-making in the European framework: Spain, Greece and Italy in comparison. In *Protecting the Periphery* (pp. 80–101). Routledge.
- Pritchett, L., Woolcock, M., & Andrews, M. (2013). Looking like a state: Techniques of persistent failure in state capability for implementation. *The Journal of Development Studies*, 49(1), 1–18.
- Redclift, M. (2020). *Wasted: Counting the costs of global consumption*. Routledge.
- Rees, W. E. (2003). Economic development and environmental protection: An ecological economics perspective. *Environmental Monitoring and Assessment*, 86, 29–45.
- Ren, S., Hao, Y., & Wu, H. (2023). Digitalization and environment governance: Does internet development reduce environmental pollution? *Journal of Environmental Planning and Management*, 66(7), 1533–1562.
- Robinson, J. (2004). Squaring the circle? Some thoughts on the idea of sustainable development. *Ecological Economics*, 48(4), 369–384.
- Roca, J. (2003). Do individual preferences explain the Environmental Kuznets curve? *Ecological Economics*, 45(1), 3–10.

- Rodrik, D. (2007). *One economics, many recipes: Globalization, institutions, and economic growth*. Princeton university press.
- Romanova, I. N., Morkovkin, D., Nezamaikin, V., Gibadullin, A., & Ivanova, M. (2020). *Formation of a policy to ensure environmental safety in modern economic conditions*. 734(1), 012166.
- Ross, M. L. (2012). *The oil curse: How petroleum wealth shapes the development of nations*. Princeton University Press.
- Sachs, J. D., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., & Woelm, F. (2022). *Sustainable development report 2022*. Cambridge University Press.
- Sachs, J. D., Schmidt-Traub, G., Mazzucato, M., Messner, D., Nakicenovic, N., & Rockström, J. (2019). Six transformations to achieve the sustainable development goals. *Nature Sustainability*, 2(9), 805–814.
- Sacks, D. W., Stevenson, B., & Wolfers, J. (2010). *Subjective well-being, income, economic development and growth*. National Bureau of Economic Research.
- Samoilikova, A., Zhylynska, O., Pal, Z., & Kuttor, D. (2022). “ Business-education-science” coopetition and innovation transfer for sustainable development. *Marketing i Menedžment Innovacij*, 2, 220–230.
- Schebesta, H., & Candel, J. J. (2020). Game-changing potential of the EU’s Farm to Fork Strategy. *Nature Food*, 1(10), 586–588.
- Schumpeter, J. A., & Swedberg, R. (2021). *The theory of economic development*. Routledge.
- Seguino, S. (2020). Engendering macroeconomic theory and policy. *Feminist Economics*, 26(2), 27–61.
- Seidman, K. F. (2005). *Economic development finance*. Sage.
- Shahbaz, M., & Sinha, A. (2019). Environmental Kuznets curve for CO2 emissions: A literature survey. *Journal of Economic Studies*, 46(1), 106–168.
- Shcherbina, E., Gorbenkova, E., & Slepnev, M. (2017). *Urban-planning sustainability problems in a city natural framework*.

- Spaiser, V., Ranganathan, S., Swain, R. B., & Sumpter, D. J. (2017). The sustainable development oxymoron: Quantifying and modelling the incompatibility of sustainable development goals. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 24(6), 457–470.
- Spyridi, D., Vlachokostas, C., Michailidou, A. V., Sioutas, C., & Moussiopoulos, N. (2015). Strategic planning for climate change mitigation and adaptation: The case of Greece. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 7(3), 272–289.
- Stadtler, L. (2018). Tightrope walking: Navigating competition in multi-company cross-sector social partnerships. *Journal of Business Ethics*, 148, 329–345.
- Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M., Biggs, R., Carpenter, S. R., De Vries, W., & De Wit, C. A. (2015). Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science*, 347(6223), 1259855.
- Suárez-Eiroa, B., Fernández, E., Méndez-Martínez, G., & Soto-Oñate, D. (2019). Operational principles of circular economy for sustainable development: Linking theory and practice. *Journal of Cleaner Production*, 214, 952–961.
- Țibulcă, I.-L. (2021). Reducing air pollution: Are environmental taxes enough to help the EU Member States reach climate neutrality by 2050? *Polish Journal of Environmental Studies*, 30(5).
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2012). Economic development 11th ed. *Pearson, Addison Wesley: New York-USA*. Accessed On, 30(10), 2015.
- Toman, M. T., & Jemelkova, B. (2003). Energy and economic development: An assessment of the state of knowledge. *The Energy Journal*, 24(4).
- Totterdill, P. (2017). Workplace Innovation as Regional Economic Development: Towards a Movement? *IJAR–International Journal of Action Research*, 13(2), 9–10.
- Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Järvensivu, P., Toivanen, T., Hakala, E., & Eronen, J. T. (2020). Decoupling for ecological sustainability: A categorisation and review of research literature. *Environmental Science & Policy*, 112, 236–244.

- Volschenk, J., Ungerer, M., & Smit, E. (2016). Creation and appropriation of socio-environmental value in coopetition. *Industrial Marketing Management*, 57, 109–118.
- Wackernagel, M., Lewan, L., & Hansson, C. B. (1999). Evaluating the use of natural capital with the ecological footprint: Applications in Sweden and subregions. *Ambio*, 604–612.
- Wallace, D. (2017). *Environmental policy and industrial innovation: Strategies in Europe, the USA and Japan*. Routledge.
- Weimin, Z., Sibte-e-Ali, M., Tariq, M., Dagar, V., & Khan, M. K. (2022). Globalization toward environmental sustainability and electricity consumption to environmental degradation: Does EKC inverted U-shaped hypothesis exist between squared economic growth and CO2 emissions in top globalized economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(40), 59974–59984.
- Xin, X., Miao, X., & Cui, R. (2023). Enhancing sustainable development: Innovation ecosystem coopetition, environmental resource orchestration, and disruptive green innovation. *Business Strategy and the Environment*, 32(4), 1388–1402.
- Zografos, C., & Robbins, P. (2020). Green sacrifice zones, or why a green new deal cannot ignore the cost shifts of just transitions. *One Earth*, 3(5), 543–546.